

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKO-NĚMECKÝCH AREÁLOVÝCH STUDIÍ A GERMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PAMĚŤ ŽIDOVSTVÍ VE VEŘEJNÉM PROSTORU NA PŘÍKLADU PACOVSKA

Vedoucí práce: prof. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

Autor práce: Veronika Holíková

Studijní obor: Evropská teritoriální studia – ČR a německy mluvící země

Ročník: 3

2015

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 11. května 2015

.....

Veronika Holíková

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce prof. PhDr. Bohumilu Jirouškovi, Dr., za strávený čas, konzultace a cenné rady při tvorbě této bakalářské práce.

Anotace

Práce se věnuje historii židovství, zvl. se zabývá konkrétně oblastí Pacovska. Velká část je věnovaná dochovaným židovským památkám v Pacově a jeho okolí, zejména židovským hřbitovům a židovským synagogám na tomto území. Práce se soustředí na jejich historii i současnost a také na jejich původní a popřípadě současnou funkci. Praktická část je zaměřena na dotazníkové šetření, které znázorňuje míru informovanosti obyvatel Pacovska o židovských památkách.

Klíčová slova:

Žid; židovský hřbitov; židovská synagoga; Pacovsko; respondent

Abstract

Thesis looks into the history of judaism, particularly in the area of Pacov. Major part of the thesis is dedicated to preserve jewish relicts in Pacov and surroundings, especially jewish cemeteries and jewish synagogues in this area, with focus on their history, present and purpose, both historical and current. Practical part of the thesis contains questionnaire survey which shows awareness level of Pacov's inhabitants about jewish relicts.

Key words:

Jew; jewish cemeterie; jewish synagogue; Pacov area; respondent

Obsah

Obsah	5
Úvod.....	7
1 Paměť a identita	9
1.1 Paměť	9
1.2 Identita.....	10
2 Historie židovství do roku 1867.....	12
2.1 Příchod židů do Čech	12
2.2 Příchod židů na Moravu	12
2.3 Křížové výpravy do Svaté země	13
2.4 Protižidovská nařízení církevních koncilů	13
2.5 Statuta Judaeorum	14
2.6 Pogromy v západní a střední Evropě	15
2.7 Židé a husité	16
2.8 Zápas o právo na židovské zisky.....	16
2.9 Ostré hnutí proti židům	18
2.9.1 Šmalkaldská válka (1546-1547)	18
2.10 Změna postavení židů s nástupem Rudolfa II.	19
2.10.1 Aféra dlouhé mince.....	20
2.11 Třicetiletá válka	20
2.11.1 Pobělohorská privilegia	21
2.11.2 Familiantský zákon	22
2.12 Vláda Marie Terezie	22
2.13 Vláda Josefa II.	23
2.14 Cesta ke zrovnoprávnění	25
3 Hlavní události týkající se židů po roce 1867.....	27
3.1 1868-1900	27
3.2 1901-1920	28
3.3 1921-1938	28
3.4 1939-1945	29
3.5 1946-1988	30
3.6 1989-2000	31
4 Historie židovství na území Pacovska	32

4.1	Židé v Pacově	32
4.1.1	Pacovští židé, kteří přežili holocaust	34
4.2	Židé v Lukavci u Pacova	35
4.3	Židé v Košetících	36
4.4	Židé v Hořepníku	37
4.5	Židé v Nové Cerekvi	38
5	Židovské památky	40
5.1	Příklady nemotných židovských památek	40
5.1.1	Zvyky, obyčej a židovské tradice	40
5.1.2	Židovské anekdoty	40
5.1.3	Židovská jidiš přísloví	41
5.2	Hmotné židovské památky	42
5.2.1	Ghetta	42
5.2.2	Židovská synagóga	42
5.2.3	Židovský hřbitov	43
5.3	Hmotné židovské památky na území Pacovska	45
5.3.1	Pacov (Patzau)	45
5.3.2	Lukavec (Lukawitz)	45
5.3.3	Košetice (Koschetitz)	46
5.3.4	Hořepník (Horschepnik)	46
5.3.5	Nová Cerekev (Neu-Zerekwe)	47
6	Dotazníkové šetření	49
	Závěr	58
	Seznam použité literatury a zdrojů	60
	Seznam grafů	64
	Seznam tabulek	64
	Přílohy	64

Úvod

Židovství obecně ale i konkrétní židovské památky jsou velmi zajímavá témata, na která by se nemělo zapomínat. Je mnoho židovských památek dochovaných dodnes a lidé by se o nich mohli dozvědět mnohem více. S přibývajícím časem ubývá lidí, kteří mají podrobnější informace o historii židovství, o židovské kultuře v minulosti či židovských památkách. V dnešní době někteří ani nevědí, že se nějaký židovský hřbitov nebo synagoga ještě někde v jejich okolí nachází. V mém rodném městě Pacově stojí například (bývalá) synagoga i židovský hřbitov a málokdo z obyvatel města ví, kde bývalá synagoga stojí. Vzhledem k tomu, že bych ráda získala více informací o židech¹ a židovských památkách na území Pacovska, jsem se rozhodla napsat na téma paměť židovství ve veřejném prostoru svou bakalářskou práci.

Bakalářská práce se skládá z teoretické a praktické části. Teoretická část je rozdělena do pěti hlavních kapitol. V první kapitole teoretické části se pokusím především vysvětlit pojmy paměť a identita. Druhá kapitola se bude věnovat historii židovství v Čechách a na Moravě do roku 1867. Ve třetí kapitole zmíním hlavní události týkající se židů od roku 1867 do roku 2000. Čtvrtá kapitola teoretické části bude věnována historii židovství na území Pacovska. Některé informace např. o příchodu židů do Pacova jsem získala z publikace Pacov od historie k současnosti a publikace Protifašistické hnutí okupace a osvobození na Pelhřimovsku, kde jsou zapsána jednotlivá jména a konkrétní osoby. K vytvoření představy o životě židů v Pacově a okolí mi pomohly také zapůjčené zápisky nejstaršího žijícího pamětníka pana Jaroslava Zoubka. Pan Jaroslav Zoubek se narodil v únoru roku 1923 a zná mnoho ze svého života či z vyprávění svého otce, který zemřel ve věku devadesáti let. Pátá kapitola bude zaměřena na židovské památky. Především se budu věnovat tomu, co patří k židovským památkám a jaké jsou hlavní typy židovských památek. Dále se budu zabývat konkrétními židovskými památkami na území Pacovska. Vybrala jsem si pět míst na území Pacovska, kterými jsou Pacov, Lukavec u Pacova, Košetice, Hořepník a Nová Cerekev. Na zmíněných místech jsem se soustředila na historii židovských památek a také na jejich současnou funkci a stav.

¹ Pro potřeby této práce používám výraz žid jako označení náboženské příslušnosti, kulturní identity a příslušnosti, naopak práce neřeší národnostní otázku (Žid).

Praktická část je zaměřena na dotazníkové šetření. Dotazníkové šetření jsem provedla na území Pacovska, především ve městě Pacov, kde od svého narození žiji. Zajímá mě, jak jsou obyvatelé Pacova a okolních vesnic informováni o židovství a především o dochovaných židovských památkách v oblasti jejich bydliště. Cílem dotazníkového šetření je také zjistit rozdíly v informovanosti mezi mladými obyvateli a obyvateli staršími.

1 Paměť a identita

Jedním ze zásadních témat, ba termínů, mé bakalářské práce je paměť, otázka místa paměti v naší společnosti a kultuře, setkávání a křížení různých paměťových stop a s tím souvisejících individuálních a kolektivních identit. Tedy je důležité definovat, co je vlastně paměť a s ní související identita.

1.1 Paměť

Paměť může být popisována jako individuální, kolektivní, kulturní, sociální, historická, explicitní, implicitní, oficiální či živá, spojující či rozdělující apod. Její víceznačnost je překážkou jasné definice, co paměť je. Paměti se zabývá mnoho vědních disciplín, např. historická věda, filosofie, sociologie, psychologie, či literární věda. Na rozdíl od psychologie a filosofie, které se zabývají spíše individuální pamětí, historie a antropologie se zabývají naopak spíše pamětí kolektivní.

„Obecně lze chápat paměť jako schopnost uchovávat informace, a to jak informace naučené, tak ty získané vlastními prožitky. Informace se aktem vzpomínání organizují a dělají vědomými.“² Neméně důležité je i zapomnění ve smyslu vědomého vyčlenění určitých prvků z celého systému paměti. Žádná vzpomínka není objektivní, dokonce naopak, je subjektivní, selektivní a emotivní.³

„Základním paměťovým úkonem je vyprávění, které charakterizuje především jeho společenskou funkci, protože je sdělením informace jiné osobě v nepřítomnosti události či předmětu tvořících jeho náplň.“⁴

Ve studiu historické paměti je důraz kladen také na rozdíly mezi společnostmi s převážně ústní pamětí a společnostmi s pamětí převážně písemnou. Existuje mnoho různých rozdělení dějin kolektivní paměti. Příkladem je rozdělení do pěti období, kterými jsou období ústního předávání, období písemného předávání s obsahy či rejstříky, období lístků, období kancelářských strojů a období elektronického třídění.⁵

² STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2014. s. 245. ISBN 978-808-7271-872.

³ Tamtéž, s. 243-247.

⁴ LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Vyd. 1. Překlad Irena Kozelská. Praha: Argo, 2007. s. 69. ISBN 978-807-2038-626.

⁵ Tamtéž, s. 71.

Kolektivní paměť je významným objektem zájmu jak rozvinutých společností, tak společností rozvojových, nejen vládnoucích společenských tříd, ale i tříd ovládaných, které často bojují o život, o přežití, o vzestup.⁶ Paměť je nástrojem, umožňuje selektivně přeskupovat minulé události tak, aby vytvářely národní mýtus, umožňovaly např. koexistenci české (německé) a židovské národní a kulturní identity, vytvářely národní (etnické) povědomí apod.

Právě židé byli ti, kteří mnohokrát v historii bojovali o přežití. Paměti židovství pro tuto práci rozumím především dochované židovské památky (ať už hmotné, či nehmotné), které nám židovství mohou připomínat, resp. otázku, zda existence židovských památek a židovské tradice v dané oblasti je reflektována dnešním obyvatelstvem dané konkrétní oblasti Pacovska. Ve své práci jsem se zaměřila na výše uvedené vybrané území, kde se některé z památek dochovaly.

1.2 Identita

Identitu lze „nejpřesněji popsat jako diskursivní⁷ praktiku, která to, co pojmenovává současně i produkuje, a to s pomocí odkazů na normy či konvence a jejich opakování“.⁸

Identitu můžeme vyměřit také otázkami: „*kým (ne)jsem, kým (ne)chci být (jak se prezentuji) a kým (ne)mám být podle ostatních.*“⁹ K otázce identity se vztahují také jevy odcizování se, ztráty a nejistoty. Člověk jako jedinec či skupina lidí se snaží dostávat do společnosti, občas je z ní však také vytlačován a vyřazován.¹⁰

Problém identity menšin lze rozdělit do tří základních podotázek: o jakou menšinu se ve skutečnosti jedná, jak se sama menšina prezentuje a jak jí chápou ostatní.¹¹

Podle některých existuje předpoklad, že každý má své pravdivé „já“, tedy identitu, kterou vlastní a může poznat, že identita je univerzální a nadčasová podstata „esence já“, vyjadřovaná prostřednictvím reprezentací, kterým můžeme my i ostatní

⁶ Tamtéž, s. 110.

⁷ Diskursivní = vykládající a odvozující.

⁸ BARKER, Chris. *Slovník kulturních studií*. Vyd. 1. Překlad Irena Reifová, Kateřina Gillárová, Michal Pospíšil. Praha: Portál, 2006. s. 74. ISBN 80-736-7099-2.

⁹ SOUKUPOVÁ, Blanka. *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Vyd. 1.

Bratislava: Zing print, 2005, s. 282. ISBN 80-889-9724-0.

¹⁰ Tamtéž, s. 282-283.

¹¹ SOUKUPOVÁ, Blanka. *Židovská identita v českých zemích v moderní době*, in: *Identita národnostních menšin a integrace cizinců střední a východní Evropy ve dvaceti letech svobody*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 78. ISBN 978-80-7285-138-6.

rozumět. Identita je tedy „*esence označovaná znaky vkusu, přesvědčení, postojů a životního stylu*“.¹² Na druhou stranu je zřejmé, že – zejména v kulturních studiích – je dnes identita chápána méně jednoznačně, je vnímána jako proměnlivá, přizpůsobující se době a času, proměňující se s věkem a prostředím.¹³

Podle Eleonóry Hamar jsou hlavními charakteristikami židovských identit multiplicita a ambivalence. „*Multiplicita v tomto ohledu znamená, že o židovské identitě nemůžeme mluvit jinak než v množném čísle. Ambivalence vyjadřuje, že často ani používání plurálu není dostatečné k tomu, aby vystihlo výrazně nejednoznačnou povahu židovských identit.*“¹⁴ Židovská identita se jako každá jiná měnila v dobách. Je samozřejmé, že jiné židovské identity existovaly např. před holocaustem a jiné po něm. Kromě času má na vývoj židovské identity vliv i okolí.¹⁵ Židovství lze definovat dvěma způsoby, a to národní identitou anebo identitou náboženskou. Pro svou práci jsem se rozhodla použít identitu náboženskou.

¹² Tamtéž, s. 74-75.

¹³ Tamtéž, s. 75

¹⁴ HAMAR, Eleonóra. *Vyprávěná židovství: o narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. s. 69. ISBN 978-807-4190-049.

¹⁵ SOUKUPOVÁ, Blanka. *Židovská identita v českých zemích v moderní době*, in: *Identita národnostních menšin a integrace cizinců střední a východní Evropy ve dvaceti letech svobody*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 78. ISBN 978-80-7285-138-6.

2 Historie židovství do roku 1867

2.1 Příchod židů do Čech

Je velmi těžké jednoznačně určit okamžik, kdy židé přišli do českých zemí. Existuje mnoho nedoložených domněnek, které si navzájem odporují.

První písemný doklad o příchodu židů na naše území je přípis solnohradského arcibiskupa Arna z počátku 9. století. Přesto se židé na území Čech objevili pravděpodobně již v době římské a raném středověku, což však není jednoznačně dokázáno. Dalším významným historickým pramenem o existenci židů na našem území je tzv. Raffelstettenský celní řád a plavební řád Ludvíka IV. vydaný mezi lety 903 a 906. Raffelstettenský celní řád se týká zboží, které bylo do českých zemí dováženo židy, z čehož je jasné, že již před vydáním celního řádu židé obchodovali s okolními státy.¹⁶ V roce 965 vydal židovský kupec a diplomat Ibrahim ibn Jákúb zprávu o Praze, kde potvrdil přítomnost židů ve městě.¹⁷

Zahraniční obchod byl v Čechách v rukou cizinců, a to hlavně židů. Křesťané zaujímal nepřátelský postoj nejen k židům, ale také Arabům i Řekům apod. Dalším důvodem k nepřátelství vůči židům byla možnost volného pohybu a osobní svoboda židů. Nejen domácí obyvatelé, ale i panovníka popuzovalo také bohatství židovských kupců. Prvními židovskými obcemi¹⁸ v Čechách byly kromě Prahy také např. Litoměřice, Příbram, Plzeň, Klatovy, Kolinec, Domažlice.¹⁹

2.2 Příchod židů na Moravu

Stejně jako u příchodu židů do Čech se předpokládá, že židé přišli i na Moravu dříve, než je dokázáno. Prameny o příchodu židů na Moravu jsou v podstatě stejné jako u příchodu židů do Čech, jsou to tedy: přípis biskupa Arna, Raffelstettenský celní řád Ludvíka IV. a Kosmova kronika. První úřední dokument, který výslovně zmiňuje

¹⁶ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 11-13. ISBN 80-85924-33-1.

¹⁷ PAVLÁT, [editor Leo. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, 2007. s. 35. ISBN 978-808-6889-597.

¹⁸ Židovská obec sdružuje všechny občany židovského vyznání či židovského původu v daném městě.

¹⁹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 27. ISBN 80-85924-33-1.

existenci židů na Moravě je tzv. Jihlavský městský zákon z roku 1249. Nejstarší dochovaný židovský náhrobek je náhrobek z roku 1256 ve Znojmě.²⁰

Od poloviny 13. století se dochovalo více pramenů k historii moravských židovských komunit. Příkladem je dokument, kterým Přemysl Otakar II. zprostil brněnské židy všech povinností ke komoře. Významným dokumentem je také listina Václava II. potvrzující Otakarova privilegia. Mezi první židovské obce patřila Olomouc, Brno, Jihlava, později i další moravská královská města Znojmo a Uherské Hradiště.²¹

2.3 Křížové výpravy do Svaté země

V průběhu křížových výprav se projevila nedostatečná právní ochrana židů. „První vlna pronásledování se vzedmula v Německu a ve střední Evropě během první křížácké výpravy roku 1096 a opakovala se při druhé křížácké výpravě v letech 1146-1147.“²² Některé křížácké skupiny rozpoutaly během první křížácké výpravy v německých městech protižidovské pogromy. Tyto skupiny později zasáhly i Prahu. Židé byli nuceni ke křtu, a to heslem: „křest nebo smrt“. Při odmítnutí křtu byli zabiti. Když byl Jeruzalém obsazován, židé na rozdíl od křesťanů bránili spolu s Araby své město. Křesťané byli odvedeni a ochráněni od násilí. V roce 1099 byl obsazen Jeruzalém a „ochráncem Svatého hrobu“ se stal Godefroi z Bouillonu.

Židé byli během křížových výprav obviňováni z Ježíšovy smrti, ze znesvěcování hostie či hanobení symbolů křesťanského náboženství apod.

Druhé křížácké výpravy se zúčastnilo mnoho Čechů, jejich účast však neměla velký význam.²³

2.4 Protižidovská nařízení církevních koncilů

Až do začátku 13. století bylo právní postavení židů formálně celkem uspokojivé. Do poloviny 13. stol. si židé vydělávali především dálkovým obchodem. V roce 1215 však byla potvrzena úplná segregace židů a bylo jim přikázáno nosit

²⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské hřbitovy na Moravě a ve Slezsku a památková péče o ně*. 1999. Dostupné z: www.chewra.com/keshetnew/soubory/dokumenty/kat/0010500048.doc.

²¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 27. ISBN 80-85924-33-1.

²² HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Překlad Hana Linhartová. Olomouc: Votobia, 1997. s. 9. ISBN 80-719-8181-8.

²³ HROCHOVÁ, Věra a Miroslav HROCH. *Křížáci ve svaté zemi*. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 1996. s. 20-119. ISBN 80-204-0621-2.

zvláštní označení.²⁴ Zvláštní označení se lišilo dobami či kraji. Buďto to byl zvláštní oděv (např. pláště, špičaté klobouky s rolničkou apod.), nebo barevná znamení na oděvu (např. stuhy, žlutá kolečka apod.). Styk židů s křesťany byl od začátku 13. století přísně omezován pouze do obchodní či soudní oblasti. Židům bylo povoleno žít v uzavřených „židovských ulicích“ či čtvrtích, později nazývaných ghetta. Kvůli mnohým opatřením židé směli např. výrobní činnost či řemesla provozovat pouze pro potřeby židovské obce.²⁵

Židé se ve 13. století stali skupinou zatlačenou na okraj společnosti. „*Jako osobně nesvobodní servi camerae regiae (otroci či služebníci královské komory, Kamerknechte) byli podřízeni přímo panovníkovi.*“²⁶ Vznikalo množství papežských bul či privilegií, což mělo napomoci zachování mravů a zajistit právní jistotu. Příkladem je „Židovský statut“ rakouského vévody Friedricha II. z poloviny 13. stol. a 2 buly papeže Innocence IV., které zakazovaly nutit obyvateli ghett ke křtu či je fyzicky napadat.

2.5 Statuta Judaeorum

Přemysl Otakar II. vydal v roce 1254 Statuta Judaeorum, která se stala základem židovského zákonodárství v Čechách a na Moravě až do konce 18. století.²⁷ Byl pevně stanoven poměr židů k panovníkovi a omezen styk s křesťany. „*Židé byli přímými poddanými krále, který jim zaručoval ochranu, přislíbil svobodu náboženského života a povoloval obchodovat s penězi.*“²⁸ Za tuto ochranu museli židé odvádět králi daně a v případě potřeby poskytovat půjčky. Útok proti židům byl chápán jako útok proti královské komoře. Díky Otakarovu zákoníku patřilo postavení židů v českých zemích ve 13. století k nejlepšímu.²⁹

²⁴ ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích*. 2006. Dostupné z: www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc.

²⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 21. ISBN 80-85924-33-1.

²⁶ Tamtéž, s. 21.

²⁷ PAVLÁT, [editor Leo. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, 2007. s. 36. ISBN 978-808-6889-597.

²⁸ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 23. ISBN 80-85924-33-1.

²⁹ Tamtéž, s. 24.

2.6 Pogromy³⁰ v západní a střední Evropě

Koncem 13. a počátkem 14. století se v zemích diaspory³¹ především v Anglii a Francii naplnil osud židů, kteří byli nuceni čím dál více přispívat do státní pokladny. Vyhnaní židé utíkali do oblasti dnešního Španělska, Itálie, ale hlavně do Německa.

Ve městech západní Evropy byl významný probíhající boj o moc mezi patricijí a cechy. Zatímco patricijové se snažili židy chránit, cechy se snažili o vytlačení židů z řemeslnicko-obchodnické činnosti do obchodu s penězi. Tato situace vedla k vlnám násilí a vznikajícím pogromům. Motivy byly náboženské ale i finanční. V Praze propukly v roce 1290 a 1296.

V letech 1336-1338 proběhla vlna pogromů nazývaná podle vůdce Armledera. Tato vlna zasáhla švábské, francké a alsaské židovské obce. Pogromy zasáhly i některá česká města, např. Čáslav, Znojmo. Příčina je neznámá, a proto se všude uvádí chamtivost po penězích židů. „*Impulzem a někdy záminkou vyslovovanou ex post však byla „černá smrt“, asijský dýmějový a plicní mor zanesený do Evropy námořníky.*“³² Z nákazy morem byli obviňováni židé, kteří údajně otrávil studny a prameny. Tím se probudila nejstrašnější vlna násilí v německy mluvících oblastech až do 2. světové války. Zbylí aškenázští židé³³ se přesunuli na Východ, především do Čech, Polska a Litvy. I v Čechách, především na Moravě však panoval strach z moru, proto židé směřovali do Uher, kde situace pro židy vypadala lépe. To se změnilo v roce 1354, kdy uherský král Ludvík I. povolil příchod jen těm, kteří se nechají pokřtít. Židé odcházeli zpět do českých zemí, kde byla situace klidnější. V říši, kde si Karel IV. svou moc teprve upevňoval a kde měl velké dluhy, byla situace jiná. „*Vydával někdy městským radám, které mu pomohly půjčkou, dlužné listiny, v nichž byla půjčená částka zajištěna na židovském obyvatelstvu s klauzulí, že její umoření může být provedeno při nejbliže*

³⁰ Pogrom je krvavé masové pronásledování a vraždění.

³¹ Diaspora je řecký termín, který označuje „rozptýlení“. Zde označuje židovské usídlení mimo Zemi izraelskou.

³² PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 32. ISBN 80-85924-33-1.

³³ Židé se dělí na dvě hlavní skupiny, sefardy a aškenáze. Předkové aškenázů pocházejí se střední a východní Evropy. Sefardi jsou potomci židů, žijících na Pyrenejském poloostrově a v jižní Francii. Aškenázští židé odešli z Německa na východ. Aškenázští židé byli pod nadvládou křesťanů, naopak od sefardských židů, kteří čelili nadvládě arabské.

*příštím židovském pogromu.*³⁴ Proto k pogromům také brzy došlo. Příčiny pogromů v letech 1348-1350 je těžké určit stejně tak jako u pogromů předcházejících.

V roce 1348 Karel IV. povolil židům, aby se do nově založeného Nového Města pražského nastěhovali. Slíbil jim ochranu a stejné podmínky, jako mají křesťané. Jeho nástupce syn Václav IV. byl později nařčen z „filosemitismu“, k čemuž nejvíce přispělo privilegium židům (1393). Privilegium stanovilo, aby všechny pře židů spadaly do pravomocí podkomořího soudu.

V roce 1389 proběhl největší pogrom v pražském ghettu až do příchodu nacistů. Židé byli obviněni ze znesvěcení Velikonoc a z útoku na kněze. Čím dál více častější záminkou k pronásledování židů bylo obvinění z rituální vraždy. Židé údajně zabíjeli na svátek pesach křesťanské děti, aby získali krev, kterou potřebovali k rituálům.³⁵

2.7 Židé a husité

Vztah židů k husitům byl poměrně vřelý. Židům se líbilo, jaký vztah měli husité ke Starému zákonu, a brali je jako dobu starozákonních bojovníků. Proto husitům pomáhali finančně, obchodně a někdy i v bojích. Historici se však neshodují v tom, jak se doopravdy židé za dob husitů měli. Někteří jsou názoru, že se jim dařilo, někteří jsou však názoru opačného. Jisté je, že židům bylo povoleno usídlit se na venkově, či žít se za podobných podmínek, jako měli křesťané.

I ze strany husitů však docházelo k násilnostem vůči židům. K násilnostem se připojili i účastníci křížových výprav, kteří si mysleli, že židé jsou stoupenci husitů. S židy se krutě zacházelo od konce 14. století do 15. století v celé západní a střední Evropě. V Čechách se židům během husitství dařilo o něco lépe.³⁶

2.8 Zápas o právo na židovské zisky

Koncem 15. stol. bylo křesťanům povoleno otevřeně obchodovat s penězi, postupně začali být židé z obchodu s penězi vyháněni a židé neměli dostatek financí pro vladaře. Začali být zaměstnáni v obchodu a řemeslu, což se křesťanům také nelíbilo,

³⁴ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 34. ISBN 80-85924-33-1.

³⁵ HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Překlad Hana Linhartová. Olomouc: Votobia, 1997. s. 9-11. ISBN 80-719-8181-8.

³⁶ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 48. ISBN 80-85924-33-1.

a tak začali s další vlnou násilí proti židům. Ti začali odcházet na přelomu 15. a 16. století z německých zemí na východ, kde byla situace příznivější. Židé se mohli stát řemeslníky či obchodníky, kterých na východě nebyl dostatek.

Židé v Čechách se dostávali od počátku husitství více a více pod pravomoc panstva a měst. Za vlády Vladislava II. Jagellonského se začala králova pravomoc na židovské zisky – tzv. pravomoc „nad regálem“ (židovským) – rozpadat. Docházelo k velkým sporům mezi panovníkem a šlechtici. Jiné postavení měli židé v královských městech a jiné v poddanských městech, kde byli pod ochranou šlechtické vrchnosti, zcela odkázáni na její shovívavost. Těmto židům byla leckdy ve výsledku zaručena větší právní ochrana a svoboda obchodu a řemesel, neboť šlechtic sledoval především své vlastní zisky, zatímco v královských městech se židé střetávali se zájmy měšťanů a slabý vliv panovníka tyto střety nedokázal dostatečně vyvažovat. Proto se čím dál více židů snažilo dostat pod ochranu šlechticů. Král se snažil svou pravomoc obnovit a potrestat ty židy, kteří byli pod ochranou šlechty, pokutami, popřípadě vypovězením. Úspěch krále byl ovšem jen částečný. Snažil se zastavit židovský obchod se zbožím a židovskému a křesťanskému obchodu s penězi stanovit pevná striktní pravidla. To se nelíbilo městům, která se pokoušela o vyhnání židů.³⁷

V roce 1501 vydal sněm usnesení, kde žádá, aby „*Židé zachováni byli v koruně české.*“³⁸ Židé museli odvádět králi ročně tzv. plat. Dalším usnesením sněmu byl zákaz trestání celé židovské obce, který byl však často porušován. Chudší židé zůstali pod ochranou krále, jiní se dostali pod ochranu stavů i měst, neboť se dostávali do těsnějších kontaktů s těmito vyššími stavy. Ať však byli pod jakoukoliv ochranou, ocitali se ve středu sporů. Vedlo se jim špatně a pokoušeli se najít jiný zdroj obživy než obchod s penězi, často začali pracovat v řemeslech.³⁹

Během let 1450-1550 se charakter osídlení židů jak v Čechách, tak hlavně na Moravě proměnil. Židé, kteří do této doby žili jen ve velkých královských městech, se začali usidlovat i v malých městech a na venkově. Na začátku 16. století nejvíce židů žilo ve středu a na severu Čech, a to až v 80 obcích. Největšími židovskými obcemi byly: Pražské židovské Město, Plzeňská obec či Kolínská obec.⁴⁰

³⁷ Tamtéž, s. 53.

³⁸ Tamtéž, s. 54.

³⁹ Tamtéž, s. 55.

⁴⁰ Tamtéž, s. 59.

2.9 Ostré hnutí proti židům

Na začátku vlády Ferdinanda I. Habsburského to vypadalo, že postavení židů se stabilizuje. Rozpory mezi panovníkem a městy byly však čím dál větší. Tyto problémy byly nejjasnější v Praze, kde bylo zavedeno mnoho nařízení, která zakazovala židům dostat se téměř ke všem měšťanským zaměstnáním. Židé se pokoušeli obcházet tato nařízení a koncem 30. let byli nežidovští obyvatelé Prahy tak nespokojeni, že se tato nenávisť nazývá „ostré protižidovské hnutí“.⁴¹ Existovaly dvě koncepce řešení sporů. První se snažila mít židy pod pravomocí Starého Města a druhá požadovala vypovězení židů. Král vyhrožoval židům vypovězením jen z toho důvodu, aby neztratil jejich peníze. Bylo jasné, že se jedná jen o výhrůžky, které se nikdy nezrealizují. Nakonec podlehl tlaku měst a v roce 1541 vyhlásil český sněm vypovězení židů.⁴² Mezi nová obvinění židů patřilo vyzvědačství ve prospěch Turků. Králi se také nelíbil údajný podíl židů na vzniku judaizujících sekt (sabotáři). K vypovězení také údajně přispěly politické poměry v ghettu, kde privilegovaná rodina Horoviců⁴³ vedla spory s obcí.

Podnětem k vypovězení byl také požár v roce 1541, který zničil velkou část Pražského židovského Města. Židé byli obviněni ze spoluúčasti na požáru, spolčení s Turky. Židé prchali hlavně do Polska či na Moravu, kde situace nebyla tak tíživá. (Život židů v Polsku v 16. stol. byl často označován za „zlaté časy“.)⁴⁴ Někteří židé se vraceli do Čech tajně, někteří získávali za vysoké poplatky povolení k pobytu. V roce 1545 byl vydán všeobecný glejt, na základě něhož se mohli židé znovu vrátit do Čech. Všeobecný glejt platil jen pro ty židy, kteří byli v zemi usedlí.⁴⁵

2.9.1 Šmalkaldská válka (1546-1547)

Šmalkaldská válka byla válka mezi císařem Karlem V. a jednotou německých protestantských knížat. Byla podnětem pro první odboj stavů v Čechách. K odboji proti Ferdinandovi se připojila i většina českých královských měst. Po jejich kapitulaci Ferdinand omezil práva šlechty, zredukoval politický vliv měst na sněmech a jejich samosprávu. Těmito omezeními se změnilo i postavení židů. Pod pravomoc panovníka

⁴¹ Tamtéž, s. 63.

⁴² PAVLÁT, [editor Leo. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, 2007. s. 40. ISBN 978-808-6889-597.

⁴³ Rodina Horoviců (někdy psáno Horowitz, Horowitz, Hurwitz apod.) byla jednou z nejbohatších a nejvlivnějších rodin pražského Židovského Města.

⁴⁴ HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Překlad Hana Linhartová. Olomouc: Votobia, 1997. s. 33. ISBN 80-719-8181-8.

⁴⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 66. ISBN 80-85924-33-1.

se dostali kromě „panských“ židů také židé z královských měst. Měšťané stále židy brali jako hlavní konkurenty, kterých je potřeba se zbavit. V roce 1557 byl odvolán všeobecný glejt a židé se začali znovu stěhovat. Žádné z vypovězení se výrazně nedotklo židů na Moravě, z toho je vidět, že postavení židů na Moravě se lišilo od postavení židů v Čechách. Moravští židé platili vysoké dávky vrchnosti a „představovali jakýsi motor hospodářského života na šlechtickém majetku a šlechta měla zájem je chránit“.⁴⁶

Tři roky po smrti Ferdinanda vydal jeho nástupce Maxmilián II. majestát, který potvrzoval židům usedlým v celém království stará privilegia; slíbil jim, že nebudou ze země vykazováni a zmírnil některá omezení jejich obchodu a podnikání.⁴⁷

2.10 Změna postavení židů s nástupem Rudolfa II.

Rudolf II. byl od začátku své vlády vůči židům tolerantnější, slíbil jim, že nebudou vypovídáni z Prahy ani z jiných měst českých zemí. Pražské ghetto bylo podřízeno císařskému soudci a byla provedena legalizace obchodu českých židů se zbožím. Díky těmto a mnoho jiným nařízením ve prospěch židů se začal rozvíjet jejich hospodářský a kulturní život. Nejlépe si vedlo pražské Židovské Město, které bylo po roce 1567 dokonce jedním z největších židovských sídlišť v celé Evropě. Přelom 16. a 17. století bývá i proto nazýván „zlatým věkem“ hebrejské české literatury.⁴⁸

Jednou z významných osob pražského Židovského Města, která napomohla hospodářskému růstu židovské obce, byl bankéř a obchodník Mordechaj ben Šemuel Maisl, který zajistil židovské obci větší autonomii a dal znovu vybudovat velkou část Židovského města.⁴⁹ Maisl se stal také „dvorním židem“.⁵⁰

Druhou významnou osobou byl finančník a obchodník Jakub Baševi z Treuenburgu, nazývaný Jakub Šmiles. I Šmiles získal mnoho podobných výsad jako Maisl, příkladem je právo svobodného obchodování, právo být souzen samotným císařem apod. Stal se dvorním židem Matyáše a jako první žid získal od Ferdinanda II.

⁴⁶ Tamtéž, s. 68.

⁴⁷ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 12. ISBN 80-900-8951-8.

⁴⁸ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 73. ISBN 80-85924-33-1.

⁴⁹ BRENNER, Michael. *Malé dějiny Židů*. Vyd. 1. Překlad Zlata Kufnerová. Praha: Paseka, 2014. s. 148. ISBN 978-807-4324-437.

⁵⁰ Dvorní Žid (Hofjude, Hofagent apod.) byl dodavatel a investor panovníka, za své finanční služby získal mnoho výsad a pravomocí navíc.

šlechtické přízvisko a erb. Baševi se snažil pomáhat českým, ale i evropským židům. Nechal vystavět také velkou část Židovského města. Pražští křesťané se proti Baševimu začali bouřit kvůli rozšíření ghetta a také kvůli aféře tzv. dlouhé mince.⁵¹

2.10.1 Aféra dlouhé mince

„Ferdinand II., jemuž se po Bílé hoře nedostávalo hotových peněz potřebných na platy vojskům, jmenoval na počátku roku 1622 konsorcium⁵², které získalo za roční nájemné šesti milionů zlatých monopol na ražbu mincí v českých zemích a v Dolních Rakousích, výhradní právo na nákup neraženého stříbra jakékoli provenience a předkupní právo na stříbro z českých dolů.“⁵³ Mezi členy konsorcia byl i Jakub Baševi. V důsledku růstu cen stříbra začaly klesat zisky konsorcia a konsorcium začalo snižovat hodnotu ražené mince. Císař nakonec musel nařídít snížení nominální hodnoty mince až o cca 92%. V důsledku státního bankrotu byli zruinováni všichni obyvatelé mající vyšší hotovosti. Baševi byl na základě falešného obvinění zatčen. Po propuštění utekl k Albrechtovi z Valdštejna do Jičína, kde poměrně rychle začal obchodovat s vlnou. Po smrti Valdštejna byl veškerý majetek Baševiho zabaven.⁵⁴

Hospodářskému růstu židovských obcí napomohla také větší tolerance vládnoucích Habsburků. Židé stáli na straně Habsburků, protože s českými stavy nemohli počítat. *„Už samotný počátek protihabsburského povstání byl provázen útokem pražské chudiny na ghetto a hned následujícího roku byl na Starém Městě podán návrh na vyhnání Židů, či alespoň na jejich větší izolaci a na podstatné omezení jejich obchodu.“⁵⁵*

2.11 Třicetiletá válka

Třicetiletá válka měla stejné dopady na křesťany i na židy. Všichni trpěli hladem a mnoho z nich bylo postiženo morem. Ghetta musela odvádět peníze na vydržování vojsk, úroky z půjček apod. Všeobecný úbytek obyvatelstva se nevyhnul ani židům. Pozdější nárůst židovského obyvatelstva byl způsoben emigrační vlnou obyvatel z oblastí dnešního Polska, Litvy, Běloruska a později i z Vídně. Díky jejich usazování především na Moravě se posílil význam moravských židovských obcí.

⁵¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 72-78. ISBN 80-85924-33-1

⁵² Konsorcium = společenství.

⁵³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 79. ISBN 80-85924-33-1

⁵⁴ Tamtéž, s. 79-80.

⁵⁵ Tamtéž, s. 81.

2.11.1 Pobělohorská privilegia

Ferdinand II. si získal židy na svou stranu díky ochraně Židovského Města po pobělohorské porážce. Ferdinandu II. však museli židé za svou ochranu odvádět vysoké platby. Potvrdil židům v Čechách všechny starší milosti českých králů a vydal jim další výsady a práva. Např. byla rozšířena oblast židovských živností a židé byli osvobozeni od cel a mýt v městech pražských. Židé se mohli sdružovat všude. Stejně tak jim bylo zaručeno, že nesmí být vypovězeni ze země. Na základě druhého privilegia došlo k uvolnění obchodu. Bylo povoleno rozšíření pražského Židovského Města o některé domy. I přes nesouhlas křesťanů tato privilegia byla potvrzena a zlepšilo se tak postavení židů v Čechách.⁵⁶

Po vyhlášení vestfálského míru císař udělil židům v Čechách majestát, kterým byl potvrzen zákaz vyhánění židů ze země. V roce 1650 vydal český zemský sněm usnesení, které omezovalo podnikání židů. Byl jim zakázán nájem mýt a cel, prodej v neděli a o svátcích apod. Sněm předložil také návrh, aby židé směli žít jen tam, kde žili před 1. lednem 1618.⁵⁷ Židé se ubránili a s nástupem Leopolda I. k moci byl návrh upraven. „*Hraniční datum posunut od roku 1618 až k roku 1657 a de facto tak uznal stávající rozsah židovského osídlení.*“⁵⁸

Městské rady se však pokoušely i nadále mnoho židů ze země vyhnat. V letech 1679-1726 se křesťané za pomoci dvora proti židům bouřili v takové míře, že se toto období nazývá často „úředním antisemitismem“. Bylo vznášeno mnoho návrhů na vypovězení židů nebo alespoň na redukci jejich počtu. Návrhy byly odsunuty díky velkému moru, který se rozmohl po českých zemích. Stejně jako dříve v historii byli za původce moru označováni židé. Ghetto bylo téměř celé vylidněno.⁵⁹

Jednou z největších katastrof pro pražské ghetto byl obrovský požár v roce 1689. Jeho příčiny jsou nejasné, ale pravděpodobně byl založen úmyslně. Požár zasáhl část Starého Města i Nové Město, zničil 11 synagóg, téměř všechny domy a zabil cca 150 židů. Radní se snažili přesvědčit židy, aby se ghetto přesunulo. Nakonec ghetto

⁵⁶ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 82-84. ISBN 80-85924-33-1

⁵⁷ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. s. 14. ISBN 80-900-8951-8.

⁵⁸ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 89-90. ISBN 80-85924-33-1

⁵⁹ Tamtéž, s. 90.

bylo postaveno znovu na stejných místech. Omezen byl počet synagóg, které si v ghettu směli židé postavit.⁶⁰

2.11.2 Familiantský zákon

Na počet židů byl uvalen „*numerus clausus*“ později regulovaný Familiantským zákonem, vydaným v roce 1726.⁶¹ V Čechách smělo bydlet 8541 rodin a na Moravě rodin 5106.⁶² Každý familiant⁶³ získal inkolát,⁶⁴ kterým získal právo pobytu v zemi. Po smrti držitele získal číslo inkolátu nejstarší syn, který se směl jako jediný oženit. Ostatní se nesměli ženit, nebo museli opustit zemi. Ty rodiny, které měly jen dcery, byly považovány za vymřelé. Za porušení familiantského zákona následovaly velké tresty (bičování a vypovězení ze země). Mnoho židů utíkalo do Polska a do Uher, kde zákon neplatil. Tento zákon přinesl výrazný zásah do tradičního života židů. Tento krutý zákon však chránil židy před vypovězením až do doby nástupu Marie Terezie, která židy vypověděla „*navždy z království a ze všech zemí koruny*“.⁶⁵

Ve stejném roce jako Familiantský zákon byl zveřejněn i translokační reskript.⁶⁶ Židům bylo nařizeno, aby žili v uzavřených čtvrtích.⁶⁷

2.12 Vláda Marie Terezie

Záminkou k vypovězení byla nikdy nepotvrzená spolupráce českých židů s Prusy, s kterými Marie Terezie válčila. Na přelomu let 1744 a 1745 byl vydán lakonický edikt, na základě něhož muselo být Židovské Město vyklizeno do 45 dnů a všichni ostatní židé museli zemi opustit do konce června roku 1745. Vypovězeným židům bylo zakázáno usadit se v jiných zemích Koruny české. Židé se snažili edikt Marie Terezie zvrátit. Díky křesťanským a židovským finančním závazkům se alespoň posunul termín vystěhování. Marie Terezie dovolila prozatímní pobyt židů na venkově. Přes zimu směli židé v ghettu zůstat, nakonec zůstali až do července. Nakonec bylo

⁶⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. s. 14. ISBN 80-900-8951-8.

⁶¹ ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích*. 2006. Dostupné z: www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc

⁶² ANALÝZA: Dějiny osídlení Židů v Čechách a na Moravě do roku 1848. *Demografie* [online]. 2007 [cit. 2015-01-22]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=364.

⁶³ Familiant = otec rodiny (ženatý nebo ovdovělý Žid obdařený potomstvem).

⁶⁴ Inkolát = státní příslušnost.

⁶⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 97. ISBN 80-85924-33-1.

⁶⁶ Translokační reskript = přesídlovací nařízení.

⁶⁷ PAVLÁT, Leo [editor]. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, 2007. s. 46. ISBN 978-808-6889-597.

ustanoveno, že židé musí zemi opustit do šesti let. Během těchto šesti let směli židé pobývat jen na venkově. V důsledku odchodu židů byla Praha hospodářsky oslabena.⁶⁸

„*Ve prospěch českých Židů intervenovali papež, vyslanci Anglie, Holandska, Dánska a Turecka, české místodržitelství, česká komora i část šlechty.*“⁶⁹ V roce 1748 byl ze strachu z negativních dopadů na hospodářskou pozici země židům povolen návrat do země. Podmínkou bylo placení tzv. toleranční daně, která byla velmi vysoká.⁷⁰ Židé se vraceli do svých zpusťošených obydlí a celkově pražské ghetto velmi zchudlo. V roce 1754 navíc židy zasáhl druhý největší požár. Židovské Město už nikdy neobnovilo svou významnou hospodářskou pozici.⁷¹

Vedle toho v roce 1750 vydala Marie Terezie příkaz o zvláštním označení. Svobodní (bezcousí) muži byli povinni nosit na pravém předloktí žlutý pásek a ženy tentýž pásek musely nosit ve vlasech.

2.13 Vláda Josefa II.

Zákony císaře Josefa II. byly největším zásahem do židovského zákonodárství českých zemí od 13. stol. (vydání Statuta Judaeorum). Dvě nejvýznamnější reformy Josefa II. (Toleranční patent a Patent o zrušení nevolnictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku) se židů nijak nedotkly. Josef II. nicméně vydal mnoho jiných nařízení týkajících se židů.⁷² Josefovými reformami se otevřela cesta k židovské emancipaci a k úplnému zrovnoprávnění v roce 1867. „*Jeho záměrem nebylo další šíření židovského národa v dědičných zemích nebo ho tam, kde není tolerován, nově usídlit, ale tam, kde již je a v míře, v jaké je tolerován, jej učinit pro stát užitečným.*“⁷³

Židům, kteří byli dosud nuceni žít striktně odděleni, se díky Josefovým zákonům začaly zlepšovat podmínky pro život. Židé získali nové možnosti v oblasti vzdělávání či ekonomiky. Ani za jeho vlády však nebyla zrušena povinnost toleranční daně ani familiantský zákon. V roce 1781 byla zrušena povinnost nosit zvláštní

⁶⁸ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 101-103. ISBN 80-85924-33-1.

⁶⁹ Tamtéž, s. 103.

⁷⁰ PAVLÁT, Leo [editor]. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, 2007. s. 47. ISBN 978-808-6889-597

⁷¹ HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Překlad Hana Linhartová. Olomouc: Votobia, 1997. s. 86. ISBN 80-719-8181-8.

⁷² PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 107. ISBN 80-85924-33-1.

⁷³ SCHUBERT, Kurt. *Dějiny Židů*. Vyd. 1. Překlad Petr Kyncl. Praha: NS Svoboda, 2003. s. 90. ISBN 80-205-1036-2.

označení.⁷⁴ Téhož roku se židé poprvé směli přihlásit na všechny typy domácích vyšších škol, včetně univerzit. Židé se nemohli věnovat všem druhům živností, zakázán jim byl nájem šenkoven, desátků a mlýnů, provozování městkách a komerčních řemesel a zakládání cechů. Dovoleno jim byl naopak nájem dosud neobdělané půdy, kterou mohli obdělávat. Mohli zakládat směnárny, velkoobchody či provozovat obchod se smíšeným zbožím. Povoleno jim bylo stravovat se v hostincích a bydlet s křesťany pod jednou střechou. Josef II. poprvé zavedl povinnou vojenskou službu pro židy. Její realizace však byla zejména kvůli náboženským důvodům velmi složitá.⁷⁵

Významné reformy byly provedeny i v oblasti soudní a správní. Zavedením všeobecného soudního řádu získali židé občanskou rovnost před zákonem. Úpravou soudnictví byli židé poprvé podrobeni stejné jurisdikci jako křesťané. Kompetence židovských soudů byly omezeny a mohly stále rozhodovat jen v otázkách manželských sporů nebo v otázkách náboženství. Tímto omezením utrpěla nejen tradiční jurisdikce, ale i židovská samospráva. Židovské obce byly po příštích šedesát let považovány za náboženské korporace, jejichž hlavním úkolem byla starost o náboženský život.

Jednou z nejúspěšnějších Josefových reforem byla reforma jazyková a školská. Němčina se stala úředním a školním jazykem, což umožnilo racionalizaci státní správy. Tato reforma se týkala i jmen židovských obyvatel. Každý otec, poručník nebo svobodný muž si musel pro sebe a svou rodinu zvolit německé rodinné jméno a každému členovi rodiny německé jméno osobní. Účel reformy byl správní, důraz byl kladen na to, aby bylo možno od sebe rozlišovat jednotlivé osoby. Němčina se postupně prosazovala ve všech sférách, např. záznamy v matrikách a v obchodních knihách byly od této doby v němčině. Tradičně smýšlející židé nejprve odmítali posílat děti do tzv. židovských normálních škol, kde probíhala výuka v němčině. Postupně však zvítězila praktičnost, i když na úkor tradičních způsobů židovské výuky. Německé židovské školy urychlily proces židovské emancipace a jejich existence napomohla přichýlení židů k německé kultuře.⁷⁶

⁷⁴ ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích*. 2006. Dostupné z: www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc

⁷⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, 2. vyd., Praha: Sefer, 2001. s. 109. ISBN 80-85924-33-1.

⁷⁶ Tamtéž, s. 116-120.

V roce 1797 posloužily Josefovy reformy pro vytvoření tzv. Systemálního židovského patentu.⁷⁷ Z hlediska zákonodárství nepřinesl nic jiného, byl pouhým shrnutím dosavadních předpisů a nařízení. Umožnil snadnější jednání úřadů s židovskou komunitou v Českých zemích. Byl základem právního postavení židů na dalších padesát let.

2.14 Cesta ke zrovnoprávnění

Reformy Josefa II. byly v mnohých směrech nedokonalé, nepropracované, nedotažené do konce. Přesto byly pro židy dveřmi k emancipaci a k dosažení všech občanských práv.

Pro všechny židy střední Evropy byla přitažlivá revoluční hnutí 19. století, protože veškerá tato hnutí měla za cíl zrovnoprávnění všech občanů a nastolení konstitučních forem vlády. Zásadní změnu přinesla revoluce v roce 1848. Po ní mnoho židů veřejně vystupovalo za prosazení všeobecných občanských práv. Židovští občané během revoluce bojovali na ulicích a někteří z nich zemřeli. „*Nadšení rakouských Židů pro všeobecné svobody akceptovali roku 1848 především studenti a část inteligence. Ostatní už méně; zvláště obchodníci, živnostníci a sedláci nesouhlasili s rovnými právy pro Židy a vyvolávali ve Vídni, Praze, Prešpurku, Pešti a jinde protižidovské bouře*“.⁷⁸ V Čechách byla situace různorodá, nejhorší byla v Praze, kde v roce 1848 antisemitské letáky zaplavily celé město. Židé měli strach z obrovských pogromů, od kterých je zachránil vývoj událostí.

Po porážce revoluce mnoho židů muselo emigrovat, mnoho z nich bylo vězněno, či dokonce popraveno. Přesto revoluční léta 1848-49 přinesla židům zásadní změnu právního postavení. Židé získali svobodu pohybu a usídlení, mohli se svobodně ženit a vdávat, mohli být zaměstnáni ve veřejných úřadech, byl zrušen familiantský zákon, numerus clausus pro venkovské židy, toleranční daně a také byla zrušena ghetta.⁷⁹

Plná rovnoprávnost byla židům formálně přiznána až tzv. prosincovou ústavou vyhlášenou roku 1867.⁸⁰ Prosincová ústava přinesla židům státní občanství, politickou

⁷⁷ ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích*. 2006. Dostupné z: www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc

⁷⁸ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 122. ISBN 80-85924-33-1.

⁷⁹ ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích*. 2006. Dostupné z: www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc

⁸⁰ Tamtéž.

a občanskou rovnost před zákonem, možnost volného stěhování, nabývání nemovitostí a také aktivní i pasivní volební právo. Poprvé ve svých dějinách získali židé stejná práva jako ostatní obyvatelé země.

„Zákony, kterými byla koncem 40. a pak koncem 60. let devatenáctého století legislativně završena tzv. emancipace Židů v českých zemích, změnily příznivě jejich právní, ekonomické a sociální postavení.“⁸¹ Zároveň se židé znovu ocitli mezi zneprátenými stranami – mezi Germány a Slovany. Kvůli židovským sympatiím k německé kultuře a jazyku na židy byly často vedeny útoky. Od této doby byl antisemitismus stálým prostředkem politického boje.

⁸¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 127. ISBN 80-85924-33-1.

3 Hlavní události týkající se židů po roce 1867

3.1 1868-1900

Židé se začali ke konci století stěhovat hlavně do větších měst. Zanikalo tak mnoho menších židovských sídlišť na venkově a naopak vznikalo více židovských obcí ve velkých městech. Celkově vzrůstal počet židovského obyvatelstva, kdy v roce 1890 dosáhl svého vrcholu.⁸²

Neustále docházelo k protižidovským nepokojům. Mnoho Čechů Židy ztotožňovalo s Němci jakožto vládnoucí vrstvou. Napětí vyvrcholilo v roce 1897, kdy odstoupila vídeňská vláda Badeniho. Tato vláda se pokoušela o zavedení dvojjazyčnosti v úředním písemném styku.⁸³

Zatímco většina židů v českých zemích začala přijímat všeobecně německý jazyk, začalo čím dál více nežidovských obyvatel protestovat proti výsadnímu postavení německé menšiny. Židé prozatím necítili potřebu měnit svou kulturní a politickou asimilaci.⁸⁴ Až od 70. let začalo vznikat více židovských spolků, jejichž cílem bylo dosažení českožidovské kulturní asimilace. Tito židé založili tzv. česko-židovské hnutí, které si dalo za cíl odněmčení židů a jejich celkové sblížení s Čechy. Tyto spolky se v roce 1893 spojili v tzv. Národní jednotu českožidovskou, která vydávala Českožidovské listy.⁸⁵ V této době v celé Evropě vrcholila vlna antisemitismu. Ve všech zemích panovala nejistota, nedůvěra a mnoho pogromů. V roce 1899 byl obviněn z rituální vraždy mladé křesťanské dívky mladý žid Leopold Hilsner z Polné. Hilsner údajně použil krev dívky k rituálním účelům na svátek pesach.⁸⁶ Tato aféra bývá nazývána hilsneriáda. T. G. Masaryk (pozdější prezident první republiky) vystupoval proti obvinění Leopolda Hilsnera. Důvodem bylo, že se jako křesťan odmítal smířit s antisemitismem.⁸⁷

⁸² FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 21. ISBN 80-900-8951-8.

⁸³ HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Překlad Hana Linhartová. Olomouc: Votobia, 1997. s. 165. ISBN 80-719-8181-8.

⁸⁴ Asimilace = přizpůsobení, splynutí.

⁸⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 509. ISBN 80-85924-33-1.

⁸⁶ HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Překlad Hana Linhartová. Olomouc: Votobia, 1997. s. 165. ISBN 80-719-8181-8.

⁸⁷ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 262. ISBN 80-85924-33-1.

3.2 1901-1920

V letech 1904-1905 propukaly protiněmecké a protizidovské bouře, které se znovu obnovily již v roce 1908, kdy vláda musela vyhlásit výjimečný stav. V roce 1906 vzniklo Židovské muzeum v Praze. Během první světové války padlo cca 125 000 židovských vojáků. Na konci první světové války, kdy se vytvářela habsburská monarchie a také německá a ruská říše, nastal zmatek. Nenávist vůči bohatým židům se přenášela na všechny židy. Ti byli obviňováni z toho, že škodí lidem, a také, že stáli na straně národnostních protivníků. „*Po válce byl obnoven stereotyp Žida jako blaženého majitele a Žida jako jakési šedé eminence světových dějin.*“⁸⁸ Proto docházelo k protizidovským nepokojům i v Československu. Situace se poměrně uklidnila po nástupu prvního prezidenta nové republiky, T. G. Masaryka.⁸⁹ Po válce vznikla ČSR a Židovská obec byla posílena židy ze Slovenska a Podkarpatské Rusi.⁹⁰ „*Významný krok v židovském zápase o politická práva a uznání u nás představoval vznik Židovské strany Československa.*“⁹¹ V roce 1920 byly také požadavky židů ukotveny v československé ústavě, která uzákonila např. ochranu práv menšin.

3.3 1921-1938

Při sčítání obyvatel z roku 1921 se k židovskému vyznání přihlásilo přibližně 350 000 osob (2,5%).⁹² Rok 1926 přinesl založení Nejvyšší rady svazů Náboženských židovských obcí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.⁹³ Rada se starala o sběr statistických údajů o jednotlivých obcích, podporovala školství, podílela se na vydávání různých židovských publikací apod. Během let 1933-1938 se do našich zemí dostalo mnoho uprchlíků z Německa a Rakouska, jejich velkou část tvořili židé.

Po podepsání Mnichovské dohody 30. září 1938 musela ČSR postoupit Německu Sudety. V listopadu téhož roku propukla v Německu tzv. Křišťálová noc, která je považována za přelomovou událost, která vedla ke „konečnému řešení židovské

⁸⁸ SOUKUPOVÁ, Blanka. *Židovská identita v českých zemích v moderní době*, in: Identita národnostních menšin a integrace cizinců střední a východní Evropy ve dvaceti letech svobody. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 15. ISBN 978-80-7285-138-6.

⁸⁹ HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Překlad Hana Linhartová. Olomouc: Votobia, 1997. s. 170. ISBN 80-719-8181-8.

⁹⁰ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 134-135. ISBN 80-85924-33-1.

⁹¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 526. ISBN 80-85924-33-1.

⁹² BERGEROVÁ, Natália. *Na křižovatce kultur: historie československých Židů*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1992. s. 107. ISBN 80-204-0305-1.

⁹³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 339. ISBN 80-85924-33-1.

otázky“. Vzhledem k tomu, že Sudety již patřily k Říši, Křišťálová noc i jim přinesla značné škody.

3.4 1939-1945

14. března 1939 se od ČSR oddělilo Slovensko, ze kterého se vytvořil samostatný stát pod ochranou Německa. Podkarpatská Rus byla obsazena maďarským vojskem a 15. března téhož roku byla zbývající část českých zemí obsazena nacistickými vojsky a byl vyhlášen tzv. protektorát Čechy a Morava.⁹⁴ V červnu začaly v protektorátu platit Norimberské zákony.⁹⁵ Židé v protektorátu ztratili občanská práva, zaměstnání a probíhala tzv. arizace⁹⁶ majetku.⁹⁷ O měsíc později byli židé vyloučeni z veřejného života a téměř ze všech zaměstnání.

Během roku 1940 emigrovalo více než 6000 židů.⁹⁸ Od roku 1941 židé museli nosit zvláštní označení – žlutou Davidovu hvězdu s nápisem Jude.⁹⁹ V říjnu začala likvidace českého židovstva, které bylo deportováno do Lodže, Minska a Rigy (každý žid si směl vzít jen ošacení a osobní věci ve váze do 50 kg). Téhož roku bylo zřízeno terezínské ghetto, které bylo spíše přestupní stanicí. V lednu roku 1942 byl vyslán první transport z Terezína do vyhlazovacích táborů, především do Osvětimi, která byla zároveň vyhlazovacím, ale i koncentračním táborem.

Joseph Goebless¹⁰⁰ uvedl: „*Vystupujeme po projížďce lodžským ghettem a všechno důkladně pozorujeme. Je to nepopsatelné. To už nejsou lidi, to jsou zvířata. Není to tedy žádný humanitární úkol, nýbrž úkol chirurgický. Musí se zde provést řezy, a to zcela radikální. Jinak Evropa na židovskou chorobu zahyne.*“¹⁰¹ Zde je vidět, že z jeho pohledu zabíjení židů nebyl žádný problém, neboť podle nacistů se nejednalo o lidi, ale o obyčejnou zvěř.

⁹⁴ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. s. 23. ISBN 80-900-8951-8.

⁹⁵ Norimberské zákony platily v Německu již od roku 1935. Na základě těchto zákonů směl být pouze říšský občan nositelem občanských a politických práv. Židé nesměli být říšskými občany z rasových důvodů.

⁹⁶ Arizace (Arisierung) je vyvlastnění majetku osob, které byly židovského původu, a jeho následné převedení do rukou nežidovských.

⁹⁷ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 140. ISBN 80-85924-33-1

⁹⁸ Tamtéž, s. 140.

⁹⁹ BRENNER, Michael. *Malé dějiny Židů*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2014. s. 267. ISBN 978-80-7432-443-7.

¹⁰⁰ Ministr propagandy.

¹⁰¹ BRENNER, Michael. *Malé dějiny Židů*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2014. s. 267. ISBN 978-80-7432-443-7.

V roce 1945 byly osvobozeny pobočky koncentračních táborů v českých zemích, samozřejmě včetně symbolu tohoto vyhlazování, který představovalo terezínské ghetto. Celkový počet zahynuvších evropských židů během války byl 5,6-6,3 miliónů.¹⁰² Holocaust přežilo cca 40 000 židů z českých zemí, naopak počet obětí přesahuje 80 000.¹⁰³ Ani po konci války nebyli židé svobodní. Ti, kteří přežili, neměli v podstatě kam jít. Přibližně čtvrt miliónu židovských osob v celé Evropě se ocitlo bez domova (tzv. displaced persons). Stejně jako v jiných zemích i v Československu bylo těžké obnovit život židovské pospolitosti. Po připojení Podkarpatské Rusi k SSSR se zvýšil v českých zemích počet židů a brzy bylo obnoveno 52 židovských náboženských obcí.¹⁰⁴

3.5 1946-1988

Po konci druhé světové války proběhla první velká poválečná emigrační vlna, při které se odstěhovalo z Československa cca 25 000 židů.¹⁰⁵ Velká část z nich odcházela do oblasti pozdějšího Izraele, který vznikl v květnu roku 1948. V den vyhlášení nezávislosti Izraele mu vyhlásily arabské státy válku. Československo Izrael podporovalo a patřilo k prvním zemím, které existenci Izraele uznaly. Na začátku padesátých let se však sovětská politika vůči Izraeli úplně obrátila.¹⁰⁶

Již od konce 40. let začal komunistický stát ostře vystupovat proti židovskému obyvatelstvu. Židé se znovu stali oběťmi antisemitských útoků a diskriminace. Nejznámější je proces s Rudolfem Slánským.¹⁰⁷

Židé přesto nebyli úplně vyloučeni z politického, ekonomického a kulturního života, třebaže v nich znovu narůstaly obavy z možného vývoje. Během celých padesátých let probíhaly kádrové čistky, nejčastěji byli židé přeřazeni na méně

¹⁰² Tamtéž, s. 279.

¹⁰³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 143. ISBN 80-85924-33-1.

¹⁰⁴ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. s. 24. ISBN 80-900-8951-8.

¹⁰⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 350. ISBN 80-85924-33-1.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 355-366.

¹⁰⁷ V roce 1951 bylo zatčeno několik funkcionářů v Komunistické straně Československa a ve státní správě, kteří sympatizovali s Izraelem. Mnoho z nich bylo židovského původu. Díky tomuto procesu se projevil dosud skrývaný státní antisemitismus.

kvalifikovanou práci. Od začátku 50. let byly také zrušeny židovské spolky a židovské náboženské obce byly podřízeny státu.¹⁰⁸

V šedesátých letech došlo k uvolnění poměrů, začalo se otevřeněji psát i o problematice holocaustu. To však skončilo v roce 1967, kdy po izraelské Šestidenní válce Československo ukončilo diplomatické styky s Izraelem. Rok 1965 byl tisíciletým výročím židovského osídlení v Praze. Židé však příchod do země nesměli slavit.¹⁰⁹

V srpnu 1968 vtrhla do Československa vojska Varšavské smlouvy. Ihned po invazi emigrovalo z ČSR cca 6 000 židů. Židovským náboženským obcím byly povoleny jen základní náboženské úkony po dobu čtrnácti let (od 1970) neměly české země ani svého rabína.¹¹⁰

3.6 1989-2000

Po letech nacismu a komunistického režimu se situace začala zlepšovat. Zlomovým okamžikem byla listopadová revoluce 1989. V prosinci 1989 se zvolením Václava Havla prezidentem nastala i nová éra. Hned v následujícím roce byly znovu obnoveny diplomatické vztahy s Izraelem.¹¹¹ Českým židům se otevřely možnosti pro výuku náboženství a byly obnoveny židovské spolky. Rada židovských náboženských obcí se přeměnila ve Federaci židovských obcí v České republice, sdružující deset židovských obcí působících na území ČR.¹¹²

V roce 1997 vznikl Česko-německý fond budoucnosti, jehož úkolem také bylo poskytnout finanční podporu obětem holocaustu.¹¹³ Součástí Federace židovských obcí se stala nadace pro obnovu židovských obcí. V roce 2000 byl schválen Zákon o zmírnění některých majetkových křivd obětem holocaustu.¹¹⁴

¹⁰⁸ BERGEROVÁ, Natália. *Na křižovatce kultur: historie československých Židů*. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 1992. s. 162. ISBN 80-204-0305-1.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 163.

¹¹⁰ BERGEROVÁ, Natália. *Na křižovatce kultur: historie československých Židů*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1992. s. 163. ISBN 80-204-0305-1.

¹¹¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 151. ISBN 80-85924-33-1.

¹¹² Židovské obce v současnosti jsou v Praze, Plzni, Karlových Varech, Ústí nad Labem, Děčíně, Liberci, Teplicích, Brně, Olomouci a Ostravě.

¹¹³ Sociální projekt. *Fond budoucnosti* [online]. 2015 [cit. 2015-02-18]. Dostupné z: <http://www.fondbudoucnosti.cz/obeti-nacismu/socialni-projekt/>

¹¹⁴ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. s. 152. ISBN 80-85924-33-1.

4 Historie židovství na území Pacovska

4.1 Židé v Pacově

Pro tuto kapitolu týkající se historie židů v Pacově jsem použila také informace ze zápisků nejstaršího pacovského pamětníka pana Jaroslava Zoubka.

Kvůli nedostatku písemných historických pramenů nelze přesně určit, kdy židé do Pacova přišli. Pravděpodobně se tak stalo v 16. století. Prvním doloženým pacovským židem byl Aron z Pacova, který pronajímal potažní dobytek. Jméno prvního žida Arona bylo zaneseno v roce 1570 do městského daňového seznamu.¹¹⁵ Od poloviny 17. století existuje více pramenů a zpráv o židech. V roce 1654 žily v Pacově tři židovské rodiny. Bydlely odděleně ve dvou domech v dnešní Žižkově ulici. Židovské děti do pacovské školy nechodily – měli vlastního učitele, který je učil, ale bohužel jen v němčině a hebrejštině. Později, když židů bylo více, si postavili i vlastní školu.¹¹⁶

V druhé polovině 17. století se zvýšil počet židovských rodin. Dva domy jim už nestačily a tak začali bydlet v podnájmu v křesťanských domech a také si kupovali další domy vlastní. Židé se stávali bohatšími obyvateli města, kdy nejbohatším židem byl Jakob Lébl (vydělával si 1000 zlatých za rok), ten skupoval vlnu v celém okolí a prodával ji až do Terstu. Z Terstu přivážel hedvábné látky a tkanice. Po tom, co mu v roce 1727 při velkém požáru města shořel dům, vystavěl si, asi za 3000 zlatých, na tuto dobu velmi honosný dům, v němž měl i tři krámy a hostinskou místnost. Ve svých krámech prodával látky, koření a smíšené zboží. V Pacově si pronajal i vinopalnu s právem pálit a čepovat lihoviny. V roce 1734 měli židé v Pacově také modlitebnu (školu k modlení) umístěnou v některém z židovských domů.

Židé se v Pacově živili hlavně obchodem. Mezi některé další pacovské židy patřili např. bratři Ledererové (velkoobchod s železem), L. Pachner (kožené zboží), JUDr. J. Raich (advokát), V. Weiner (jemné kožené zboží) apod. Pacovská židovská

¹¹⁵ LHOTA, Jindřich. *Pacov, mé město*. Pacov. 2014. s. 89.

¹¹⁶ Ze zápisků pamětníka Jaroslava Zoubka.

obec byla známá v Čechách jako výrobce velikonočních macesů.¹¹⁷ Dílna se nacházela v židovské škole a Leopold Pachner macesy rozesílal po celé republice.¹¹⁸

Po roce 1848, kdy došlo ke zrovnoprávnění židů, se v Pacově jejich počet zvýšil. Nejvíce Židů žilo v Pacově v roce 1910 (164). Po první světové válce počet židů v Pacově klesl na 121.¹¹⁹

V roce 1933 vypukl v domě žida Jindřicha Glasera požár, který zasáhl i sousední dům Leopolda Wienera a ohrozil i další okolní domy. Dům Glasera byl znovu postaven a za dob protektorátu v něm byla umístěna pošta.

Ihned po okupaci museli i pacovští židé začít nosit žlutou hvězdu a dodržovat přísné zákazy (v obchodech směli nakupovat pouze od 11 do 12 hodin dopoledne, do kina, hostinců a jiných veřejných místností měli zakázáno chodit úplně apod.). Před odsunem židů docházelo k jejich ponižování a týrání. Čeští přísluhovači Němců jim dělali to nejhorší, co mohli. Rabín a několik dalších váženějších židů museli zametat kobylince a ostatní odpad z náměstí a přitom museli být oblečeni za klauny. V listopadu 1942 bylo z Pacova transportováno 98 židovských obyvatel. Poslední úřední přípis pacovským židům je ze 7. listopadu 1942:

„Současně doporučujeme obálky a vysvětlivky pro transport C b a prosíme, abyste příjem potvrdil. Každý příjemce je povinen před očima doručitele obálku otevřít a případně, že by něco chybělo z tiskopisů, ihned oznamte. Současně ještě přikládáme směrnice týkající se potravinových lístků. Upozorňujeme znovu, že na zavazadlech se musí též poznamenat značkou transportu, tj. C b. Současně oznamujeme, že veškerá hlavní zavazadla musí bezpodmínečně každý účastník transportu dopravit do 11. t.m. k panu Františku Moravcovi

Pacov dne 7. 11. 1942“¹²⁰

Pacovští židé však nebyli odvezeni najednou. Dva byli zatčeni dříve a odvezeni gestapem (Ludvík Poláček a Marta Lewitnerová).¹²¹ Celkem zahynulo v koncentračních

¹¹⁷ Maces je postní velikonoční jídlo židů nahrazující chléb. Macesy se jedí první dva dny osmidenního svátku Pesach. Jedná se o kulatou placku velkou přibližně 25 cm.

¹¹⁸ Ze zápisků pamětníka Jaroslava Zoubka.

¹¹⁹ BALOUNOVÁ, Dana a kol. *Pacov: Od historie k současnosti*. Pacov: Městský úřad, 1997. s. 34. ISBN 80-238-0266-6.

¹²⁰ BALOUNOVÁ, Dana a kol. *Pacov: Od historie k současnosti*. Pacov: Městský úřad, 1997. s. 34-35. ISBN 80-238-0266-6.

táborech 92 pacovských židů a pouze 6 pacovských židů se vrátilo. Míst, kde zemřeli Pacovští židé, je více, někteří zemřeli v Osvětimi, Terezíně, Dachau, Ravensbrücku nebo Izbici. U některých místo smrti není známo.¹²²

4.1.1 Pacovští židé, kteří přežili holocaust

Šesti přeživšími židy byli Hanuš Bader, Nella Guttmannová, Otto Margolius, Jaroslav Lustig, Leopold Pachner a Věra Ledererová.

Hanuš Bader byl v Terezíně naverbován do židovské policie, později byl převezen do Osvětimi. Po osvobození ruskou armádou byl převezen na léčení do Švédska. Židovská obec mu prý nedoporučila návrat do Čech kvůli své roli u policie. Nakonec zůstal na doporučení žít ve Švédsku.

Nella Guttmannová jako většina mladých děvčat byla převezena z Terezína do Osvětimi, kde přežila celou válku. Po osvobození ruskou armádou byla převezena na léčení do Švédska. Poté se vrátila do Pacova a později odjela budovat Izrael.

Otto Margolius byl z Terezína převezen do Osvětimi, kde byl uvězněn celou válku. Protože byl jediný přeživší z celé rodiny, rozhodl se odjet do pozdějšího Izraele.

Jaroslav Lustig prošel několika koncentračními tábory. V roce 1945 se dočkal v koncentračním táboře Sachsenhausen osvobození. Po osvobození vážil pouhých 38 kg a byl na pokraji smrti. Po návratu do Pacova vyprávěl, jak rudoarmějci, kteří tábor osvobodili, chtěli umírajícím pomoci, a tak navařili vězňům kotlet hrachu s uzeným. Šedesát z nich, kteří snědli větší porci, do rána zemřeli...

Leopold Pachner v terezínském ghettu přežil celou válku a vrátil se do Pacova, kde žil až do své smrti. Je posledním židem pochovaným na židovském hřbitově v Pacově.

Věra Ledererová byla dcera obchodníka, z Terezína byla převezena do Osvětimi a z Osvětimi se dostala do tábora v Bergen-Belsenu. Na konci války byly mladé ženy posílány na otročké práce do říše, jednou z nich byla i Věra Ledererová. Na začátku roku 1945 se účastnila pochodu smrti, ale naštěstí se jí podařilo utéct a dostat se do dobré

¹²¹ *Státní okresní archiv Pelhřimov*. Fond okresní úřad Pelhřimov. Inv. č.: 1070. Č. kart.: 694. Evidence židů – hlášení změn (1939-1944).

¹²² BALOUNOVÁ, Dana a kol. *Pacov: Od historie k současnosti*. Pacov: Městský úřad, 1997. s. 34-35. ISBN 80-238-0266-6.

německé rodiny. Dokázala se vrátit do Čech, kde se v nedaleké vesnici Košetice ukrývala až do konce války. Po válce si nechala změnit jméno na Kolářová a, i když jí vrátili zabavený velkoobchod, odstěhovala se z Pacova pryč.¹²³

Po druhé světové válce v podstatě židovská komunita v Pacově zanikla úplně. Již nikdy se sem nepřestěhovalo tolik židů, aby byli schopni komunitu obnovit.

4.2 Židé v Lukavci u Pacova

Židé byli v Lukavci nejpočetnější náboženskou menšinou. O příchodu židů do Lukavce se nedochovaly žádné písemné doklady. Předpokládá se, že zde žila minimálně jedna židovská rodina již v 1. polovině 16. století. Ani ze 17. stol. nejsou známé přímé důkazy o existenci židovské komunity. Nepřímým důkazem o existenci židovské náboženské obce v Lukavci jsou výsledky sčítání obyvatel z roku 1702, podle kterého žilo na lukaveckém panství 50 židů ve věku starších 10 let. Konkrétní údaje o lukavecké židovské komunitě pocházejí až z 18. a 19. stol., kdy se prováděly systematické daňové soupisy židů.

Se zrovnoprávněním židů, v polovině 19. století, došlo k jejich přesídlování z venkova do větších, pro židy dosud zakázaných, měst. Stejně tak tomu bylo i v menším Lukavci, ze kterého židé odcházeli především do Pelhřimova, Tábora, Benešova, Vlašimi či Havlíčkova Brodu (v něm židé do roku 1849 nesměli žít vůbec). V Lukavci židé v roce 1849 tvořili více než šestinu obyvatelstva (210 židů). Během třiceti let se zmenšila židovská komunita na třetinu (69 židů).

Předpokládá se, že v Lukavci neexistovala žádná židovská čtvrť či ulice, kde by byli všichni židé soustředěni. Židé žili rozptýleni téměř v celém městečku. Stejně tak v Lukavci nebyl dodržován zákaz společného bydlení židů s křesťany v jednom domě. Již před rokem 1849 vlastnili židé 6 domů, po roce 1849 počet domů v židovském vlastnictví ještě stoupl.

V druhé polovině 19. století vznikalo v Čechách mnoho poboček spolku Or tomid.¹²⁴ I Lukavec byl místem, kde pobočka spolku působila. V Lukavci byla zřízena i spolková modlitebna.

¹²³ Ze zápisků pamětníka Jaroslava Zoubka.

¹²⁴ Or tomid znamená v překladu „věčné světlo“. Spolek překládal hebrejské modlitební knihy do češtiny, usiloval o nahrazení němčiny češtinou při kázáních a jiných proslovech a zakládal spolkové modlitebny.

V roce 1872 měla lukavecká náboženská obec 42 členů. Měla vlastní židovskou školu se 48 žáky, synagógu, obecní dům a hřbitov. Po stěhování židů do větších měst byla náboženská obec přeměněna na tzv. modlitební spolek a byla připojena k náboženské obci v Pacově.

Existenci židovské komunity v Lukavci ukončila nacistická okupace. Po zřízení protektorátu bylo i lukaveckým židům zakázáno vykonávat svá povolání, byli zbaveni občanských práv i svého majetku a museli dodržovat mnoho přísných zákazů. Samozřejmě museli nosit na svém oblečené žlutou židovskou hvězdu. V listopadu 1942 byli všichni odvezeni do terezínského koncentračního tábora, z něhož byli deportováni do Osvětimi, Birkenau a jiných vyhlazovacích táborů v Polsku. Deportovanými židy z Lukavce byli Arnošt Beneš, Marie Benešová, Vlasta Benešová, Jiří Beneš, Stanislav Beneš, František Beneš, Anna Brodová, Emílie Brodová, Karel Hybš, Kamila Hybšová, Pavel Hybš a Vladislav Hybš.¹²⁵ Válku přežily pouze dvě lukavecké židovky.¹²⁶

4.3 Židé v Košetících

Nejstarší doklad o židovském osídlení v Košetících je tereziánský katastr, podle kterého v Košetících žilo v první polovině 18. stol. šest židovských rodin. V katastru se píše: „žijí zde již po 40 let“,¹²⁷ z čehož je zřejmé, že židé žili v Košetících nejméně od konce 17. století. Původně se židé v Košetících živili ochodem a provozováním neoblíbených zaměstnání. Židovským sídlem byly tzv. dominikální chalupy, které patřily k velkostatku. V pozdější době si židé začali pořizovat vlastní domy.

Nárůst židovského osídlení v Košetících proběhl na přelomu 18. a 19. století. Po roce 1770 v Košetících žilo údajně 10 židovských rodin a na přelomu 30. a 40. let 19. století již 12 židovských rodin. V 80. letech 19. století vystoupal počet židovských rodin na 15. V první polovině 19. století si košetičtí židé zřídili samostatnou náboženskou obec. Kromě Košetic zahrnovala náboženská obec i okolní vesnice (Buřenice, Babice, Nová Ves, Onšov, Martinice u Onšova, Chýstovice, Studený, Syrov, Velká Chyška apod.).

¹²⁵ FRANKOVÁ Ludmila a kol. *Protifašistické hnutí, okupace a osvobození na Pelhřimovsku, 1933-1945: tematický katalog písemností z okresního archivu, vydaný k 40. výročí osvobození Československa Rudou armádou*. Pelhřimov, 1985. s. 71.

¹²⁶ MARTÍNEK, Zdeněk a kol. *Lukavec v proměnách století: od historie k současnosti*. Vyd. 1. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 2002. S 165-169. ISBN 80-863-9106-X.

¹²⁷ *Košetice - 650 let*. Vyd. 1. Košetice: Obec Košetice, 2002. s. 33 ISBN 80-239-6787-8.

V Košetících na přelomu 18. a 19. století existoval židovský dům, nazývaný panská židovna. Zde se židé scházeli před ustanovením samostatné náboženské obce ke společným modlitbám. V domě byla pravděpodobně i židovská škola. Židovské domy byly rozprostřeny téměř po celé vesnici. Existovala zde však jakási malinká židovská čtvrť s vlastní školou.

Během let 1849-1859 uzavřelo v Košetících sňatek 9 židovských snoubenců. Průměrný věk ženichů byl 39 let a průměrný věk nevěst byl 32 let, což bylo přibližně o 10 let více než u katolíků. V letech 1845-1868 se v Košetících narodilo 72 židovských dětí. Ve stejném období v Košetících zemřelo 77 židovských obyvatel. Mezi košetické židy patřili např. Šalamoun Zelenka (nájemce vrchnostenského pivovaru), Jakub Singer (obchodník s dobyt看em a produkty), Mojžíš Pfeffer (sklářský mistr), Samuel Weiss (hrnčíř), Šalamoun Langer (obchodník a výčepník) apod.

Přelom 19. a 20. století přinesl úbytek židovského obyvatelstva v Košetících. Pro židy bylo těžké v Košetících nalézt povolání. Na začátku 40. let 20. století byli všichni židé z Košetic vystěhováni nacisty. Tímto židovská obec v Košetících zanikla a nikdy již nebyla znovu obnovena.¹²⁸

V roce 1999 získali Anna a Karel Jirsovi ocenění „spravedlivý mezi národy“. Toto ocenění uděluje Izrael jako výraz uznání lidem nežidovského původu, kteří riskovali během holocaustu své životy na záchranu židů. Anna a Karel Jirsovi z Košetic v posledním roce války ukřývali židovskou ženu Věru Kaufmannovou, které tím zachránili život.¹²⁹

4.4 Židé v Hořepníku

Židovské osídlení v Hořepníku je písemně doloženo od konce 16. století. Židovská náboženská obec v Hořepníku vznikla na počátku 17. století. Židé se v Hořepníku živili především lihovarnictvím a kramářstvím. Židovskou čtvrť v Hořepníku tvořilo dvacet obytných domů.¹³⁰

Roku 1702 žilo na panství Loutkov, které bylo součástí Hořepníka, 62 židů nad 10 let. Židé tvořili v roce 1702 přibližně 8% obyvatelstva. Již v roce 1740 si vydržovali

¹²⁸ *Košetice - 650 let*. Vyd. 1. Košetice: Obec Košetice, 2002. s. 33-35. ISBN 80-239-6787-8.

¹²⁹ Tamtéž, s. 71.

¹³⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 71. ISBN 80-900-8951-8.

židé v Hořepníku svého učitele. Českobudějovická diecéze z roku 1862 uvádí, že v Hořepníku žilo 825 katolíků a 144 židů. Roku 1880 zde žilo 146 židovských osob, což bylo již 14,5% obyvatelstva. Po roce 1893 byla hořepnická židovská obec připojena k pacovské židovské obci.¹³¹

Židovskými podnikateli v Hořepníku byli Hugo Holzer, Julius Holzer a Berta Freibergrová. V dubnu 1940 jejich činnost byla zastavena.¹³²

Z Hořepníka byla do koncentračního tábora odvezena jedna jediná osoba – Klára Tellerová. Ta byla odvezena v září 1942 a pravděpodobně zemřela v Terezíně.¹³³

Kromě židovského hřbitova, který se dochoval dodnes, stála v Hořepníku také židovská synagóga, která byla vystavěna v roce 1800.¹³⁴ Jelikož synagóga byla ve velmi špatném stavu, bylo v roce 1936 zahájeno její zbourání.¹³⁵

4.5 Židé v Nové Cerekvi

Doklady o existenci židů v Nové Cerekvi sahají do poloviny 17. století.¹³⁶ Náboženská obec v Nové Cerekvi vznikla kolem roku 1690. V roce 1723 žilo v Cerekvi 6 židovských rodin. Počet židů v Cerekvi začal stoupat od první poloviny 19. století. V roce 1811 zde žilo 7 židovských rodin, v roce 1840 rodin 21 a v roce 1849 již 30 rodin (přibližně 13% všech obyvatel).

„V 18. století si židovská obec postavila na východní straně Rubešovy ulice první synagogu s obytnou částí, užívanou do poloviny 19. století. Do roku 1830 se na styku Rubešovy a Příčné ulice vytvořil souvislý sídelní okrsek, sestávající ze šesti sousedících obytných židovských domů. Vedle synagogy zde stával rabínský dům,

¹³¹ Historie obce Hořepník. *Oficiální web obce Hořepník* [online]. 2013 [cit. 2015-03-16]. Dostupné z: <http://www.horepnik.cz/index.php/historie>.

¹³² *Státní okresní archiv Pelhřimov*. Fond okresní úřad Pelhřimov. Inv. č.: 1070. Č. kart.: 695. Seznamy židovských obchodů abecedně podle obcí (1939).

¹³³ FRANKOVÁ Ludmila a kol. *Protifašistické hnutí, okupace a osvobození na Pelhřimovsku, 1933-1945: tematický katalog písemností z okresního archivu, vydáný k 40. výročí osvobození Československa Rudou armádou*. Pelhřimov, 1985. s. 71.

¹³⁴ Židovský hřbitov Hořepník. *Atlas Česka* [online]. 2007 [cit. 2015-03-16]. Dostupné z: <http://www.atlasceska.cz/kraj-vysocina/zidovsky-hrbitov-horepnik/>.

¹³⁵ *Státní okresní archiv Pelhřimov*. Fond okresní úřad Pelhřimov. Inv. č: 653. Č. kart.: 182. Synagoga (1935).

¹³⁶ STEINOVÁ Iva. *Even zikaron: paměť židovských náhrobních kamenů*. Nová Cerekev, 2014. s. 3. ISBN: 978-80-260-5977-6.

rituální lázeň, židovská škola a až do roku 1903 židovský špitál. ¹³⁷ Později se židovské domy nacházely i na jiných místech městečka.

V Nové Cerekvi působily spolky Chevra kadiša,¹³⁸ Spolek pro ochranu sirotků a Pěvecký spolek Sion.

Rok 1893 znamenal pro židovskou obec v Nové Cerekvi připojení k pelhřimovské náboženské židovské obci. Z židovské obce v Cerekvi se stal modlitební spolek. V roce 1895 žilo v Nové Cerekvi 109 židů. Postupně jejich počet začal klesat. V roce 1900 zde žilo 63 židů a v roce 1930 již jen 20.

Během druhé světové války zemřelo 19 židovských obyvatel Nové Cerekve. Většina těchto židů byla v listopadu 1942 deportována do Terezína, ze kterého byli převáženi do vyhlazovacích táborů. Mezi deportovanými židy z Nové Cerekve byli Elsa Fuxová, Berta Glaserová, Emanuel Guttmann, Elsa Guttmannová, Hedva Guttmannová, Hermína Lustigová, Milan Lustig, Jiří Lustig, Eleonora Metzlová, Růžena Metzlová, Elsa Schlingová, Ervín Schling, Hana Schlingová, Marta Straková, Hana Straková a Věra Straková.¹³⁹

¹³⁷ Synagoga Nová Cerekev. In: *Nová Cerekev* [online]. 2000 [cit. 2015-02-22]. Dostupné z: <http://www.novacerekev.cz/synagoga-v-nove-cerekvi/ds-3857/p1=6023>

¹³⁸ Chevra Kadiša (Svaté bratrstvo) byl dobrovolný spolek, pečující o nemocné a umírající.

¹³⁹ FRANKOVÁ Ludmila a kol. *Protifašistické hnutí, okupace a osvobození na Pelhřimovsku, 1933-1945: tematický katalog písemností z okresního archivu, vydáný k 40. výročí osvobození Československa Rudou armádou.* Pelhřimov, 1985. s. 73.

5 Židovské památky

5.1 Příklady nehmotných židovských památek

5.1.1 Zvyky, obyčeje a židovské tradice

Pro mnoho židů představují tradice mnohem více než jen oficiální předpisy. Existuje hodně židovských zvyků, které doprovázejí člověka od narození až po smrt. Zajímavými židovskými zvyky jsou například ty, které jsou spojeny s těhotenstvím ženy. Ženu, která po svatbě otěhotní, je potřeba chránit před zlými duchy. V pokoji, kde bude probíhat porod, jsou vždy na dveře věšené Kinderhettbriefchen¹⁴⁰.

Mnoho zvyků se provádí také po narození dítěte. Když se narodí chlapec, osmý den po narození je obřezán. Obřízku provádí mohel¹⁴¹, poté se novorozenec vykoupe a stává se členem židovského společenství. Zvykem je také chlapci svlažit rty kapkou hroznového vína. V tento den chlapec dostane své jméno – v Izraeli i v diaspoře je zvykem dávat dětem židovská jména. Ve třinácti letech se stává chlapec nábožensky odpovědným a musí plnit předpisy judaismu. Obřad zasvěcení se koná první den po třináctých narozeninách v synagoze, kde se čte Tóra. Obřad je doprovázen velkou hostinou. Někde bývalo zvykem házet na chlapce ořechy, které jsou symbolem plodnosti.¹⁴²

Pro židovství je typické, že každý židovský svátek je doprovázen mnohými zvyky či tradicemi. Příkladem je svátek Pesach připomínající izraelský odchod z Egypta. Zvykem je zákaz všeho kvašeného. Někdy je proto také Pesach nazýván svátkem nekvašených chlebů.¹⁴³ Náhradou je nekynutý chléb neboli maca. Dalším zvykem je také, že večer před Pesachem se musí v domácnostech vyhledat vše kvašené a dům se musí vyčistit.¹⁴⁴

5.1.2 Židovské anekdoty

Židovské anekdoty vznikly ve východní Evropě. Původní židovská anekdota je anekdota skupiny obyvatel, která byla ponižována, vystavena pogromům a vykazována

¹⁴⁰ Kinderhettbriefchen jsou prosby o lehký porod a odvrácení zlých démonů.

¹⁴¹ Mohel je vyškolený a kvalifikovaný odborník.

¹⁴² RIEGL, Dušan. *Zvyky, obyčeje a židovská tradice*. In: Sborníková řada Židé a Morava XI. Kroměříž, 2004. s. 187-190. ISBN 80-85945-43-6.

¹⁴³ MEISLISCH, Israel Meir Lau. *Wie Juden leben: Glaube, Alltag, Feste*. 4. Aufl. Gütersloh: Gütersloher Verl.-Haus, 1997. s. 243-245. ISBN 35-790-2155-9.

¹⁴⁴ RIEGL, Dušan. *Zvyky, obyčeje a židovská tradice*. In: Sborníková řada Židé a Morava XI. Kroměříž, 2004. s. 190-192. ISBN 80-85945-43-6.

ze zemí celého světa. Židovský humor je namířen proti nevzdělanosti, zaostalosti a lidské hlouposti. Jeho smyslem není pouze rozesmát či pobavit, ale také něco říci k době a lidem. Židovská anekdota má logiku děje, je břitká a cílená. Je však velmi obtížné přeložit židovské anekdoty z jidiš, aby byl zachován jejich skutečný smysl.¹⁴⁵

5.1.2.1 Příklady židovských anekdot

„Mladý muž se vrací s dohazovačem¹⁴⁶ z obhlídky nevěsty. Neříkal jsem – bohatý dům, viděl jste to stříbrné stolní náčiní?“ Budoucí ženich nedůvěřivě: „A není to nakonec vypůjčeno od sousedů?“ „Co vás napadá, kdo by už těm lidem svěřil tolik stříbra!“¹⁴⁷

„Majer, je to pravda, že se chceš dát pokřtít?“ – „Je, ale řeknu ti, dělám to jenom kvůli Holdstückerovi. Dal se před pár dny pokřtít a teď hledá katolického společníka.“¹⁴⁸

5.1.3 Židovská jidiš přísloví

Přísloví byla většinou rozšiřována jen ústně. V písemné podobě se nachází většinou jen ve sbírkách přísloví. Nejznámější sbírka jidiš přísloví je sbírka Ignacy Bernsteina z roku 1910 „Jüdische Sprichwörter und Redensarten“ obsahující kolem 4000 přísloví a rčení.

Hebrejšтина a aramejšтина přestávala postupně v diaspoře být hovorovým jazykem. Hovorovým a později i literárním jazykem aškenázských Židů se stala jidiš, ti ho považují za svůj mateřský jazyk. Jeho tištěná a psaná forma používá hebrejské písmo. Nejčastější přísloví jsou jednovětá, protože jsou nejnvýstižnější.

Přísloví se podle myšlenky dělí na gnómická (vyjadřující zkušenost, všeobecnou pravdu) a alegorická (alegorie s poučným obsahem).¹⁴⁹

¹⁴⁵ RIEGL, Dušan. *Židovské anekdoty a židovská anekdota*. In: Sborníková řada Židé a Morava V. Kroměříž, 1998. s. 93. ISBN 80-85945-18-5.

¹⁴⁶ V životě každého východoevropského Žida, bylo velmi důležité manželství. Před každým uzavřením sňatku hrál důležitou roli dohazovač (šadchen), jehož postava se vyskytuje v mnoho židovských anekdotách.

¹⁴⁷ RIEGL, Dušan. *Židovské anekdoty a židovská anekdota*. In: Sborníková řada Židé a Morava V. Kroměříž, 1998. s. 95. ISBN 80-85945-18-5.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 96.

¹⁴⁹ RIEGL, Dušan. *Židovská jidiš přísloví*. In: Sborníková řada Židé a Morava VII. Kroměříž, 2000. s. 114-117. ISBN 80-85945-21-5.

5.1.3.1 Příklady jidiš přísloví

„*A sod is kejn broche – Kdo nese s sebou tajemství, nemůže o sobě říci, že by byl šťasten.*“¹⁵⁰ Na tomto příkladu jidiš přísloví je vidět, jak jednoduše je tento jazyk schopen vystihnout myšlenku, která v překladu musí být opsána.

Často se také v jidiš příslovích vyskytoval rým. Příkladem je: „*Perl ojfn hals – štejner ojfn harc – Perly na krku – kámen na srdci*“.¹⁵¹

5.2 Hmotné židovské památky

Nejnámějšími dochovanými hmotnými židovskými památkami jsou – opomenuli drobné památky – ghetta, synagógy a židovské hřbitovy. Často jsou to spíše zchátralé synagógy a zarůstající hřbitovy, o které se nikdo nestará. V dnešní době se však situace zlepšuje. Mnoho těchto zchátralých památek je zařazeno do rekonstrukčních projektů.

5.2.1 Ghetta

Ghetto neboli židovská čtvrť je oddělená část města, kde bylo dovoleno žít židům.¹⁵² Po polovině 19. století, kdy byli židé v českých zemích zrovnoprávněni, byly původní židovské čtvrti, ulice a ghetta ve většině případů rozbořeny. Některá ghetta se dochovala jen z části, příkladem jsou ghetta s ústředním náměstím v Batelově či Lomnici. Pravděpodobně nejzachovalejší ghetto v Evropě se dochovalo v Třebíči.¹⁵³

5.2.2 Židovská synagóga

„*Ustáleným židovským označením pro synagógu je bejt ha-kneset, dům shromáždění.*“¹⁵⁴ Synagóga byla místem židovských modliteb. Často byla pro židy také střediskem jejich obecní, vzdělávací a společenské činnosti. Po zničení Jeruzalémského chrámu (70. n. l.) se centrem židovských obecních a náboženských záležitostí staly právě synagógy. Styl stavby synagog se během let neustále měnil. Některé znaky však zůstaly zachovány. Příkladem je svatostánek stojící proti vchodu do synagógy, a který je umístěn tak, aby vzhlížel k Jeruzalému. Před svatostánkem je zavěšeno věčné světlo,

¹⁵⁰ RIEGL, Dušan. *Židovská jidiš přísloví*. In: Sborníková řada Židé a Morava VII. Kroměříž, 2000. s. 115. ISBN 80-85945-21-5.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 115.

¹⁵² ROZKOŠNÁ, Blanka a Pavel JAKUBEC. *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*. Vyd. 1. Brno: ERA, 2004. s. 438. ISBN 80-865-1764-0.

¹⁵³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2., Praha: Sefer, 2001. s. 589-590. ISBN 80-85924-33-1.

¹⁵⁴ NEWMAN, Ja'akov a Gavri'el SIVAN. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 1992. s. 193. ISBN 80-900895-3-4.

kteře symbolizuje menoru.¹⁵⁵ Ve svatostánku se nachází svatá skřínka se zbytky tóry. Svatostánek je zakříván parochetem, což je ornamentální závěs.¹⁵⁶

Stejně tak, jako bylo především během holocaustu zničeno mnoho židovských ghett, bylo zničeno i velké množství židovských synagóg. Většina zbylých synagóg v Čechách byla uzavřena. Velmi zajímavý je projekt nesoucí název 10 hvězd. Tento projekt se zabývá záchranou židovských památek v České republice. Právě díky tomuto projektu bylo opraveno patnáct židovských budov na deseti místech v ČR.¹⁵⁷

5.2.3 Židovský hřbitov

Právě židovské hřbitovy jsou na mnoha místech v České republice jedinou dochovanou židovskou památkou. Židovské hřbitovy byly stejně jako ostatní židovské památky mnohokrát v historii ničeny. Nejprve byly ničeny během pogromů ve 14. století., za husitských válek, po vyhnání židů ze slezských a moravských královských měst v letech 1453 a 1454 a po vypovězení židů z celé země v letech 1541 a 1557.¹⁵⁸ Nejstarší dochované náhrobky pocházejí z 15. století a nachází se pouze v Praze a v Kolíně. Mnohem častější jsou náhrobky ze 17. a 18. století, které se nachází na mnohých židovských hřbitovech po celé republice.¹⁵⁹

Židé vždy ctili místa, kde byly uloženy pozůstatky jejich blízkých. Hřbitov se hebrejsky nazývá bet kvarot - v překladu dům nebo místo hrobů, bet hachajim – dům nebo zahrada života, anebo bet olam – dům věčnosti. Důvod, proč se dochovalo tolik židovských hřbitovů s mnohými velmi starými náhrobky, je ten, že se židé vždy snažili při zakládání hřbitova získat pozemek do trvalého vlastnictví. Často museli zaplatit velmi vysoké částky, a přesto dostali mnohdy nekvalitní půdu, která se nikomu nehodila. Proto je velmi časté umístění hřbitova na odlehlém místě. Aby byly hroby chráněny před znesvěcením a poškozením, byly hřbitovy chráněny vysokou kamennou

¹⁵⁵ Menora je sedmiramenný svícen, který je jedním z nejdůležitějších symbolů židovství.

¹⁵⁶ HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Překlad Hana Linhartová. Olomouc: Votobia, 1997. s. 147. ISBN 80-719-8181-8.

¹⁵⁷ O projektu. *10 hvězd* [online]. 2015 [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: <http://10hvvezd.cz/o-projektu>.

¹⁵⁸ EHL, Petr, Arno PAŘÍK a Jiří FIEDLER. *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1991. s. 6. ISBN 80-851-9210-1.

¹⁵⁹ ROZKOŠNÁ, Blanka a Pavel JAKUBEC. *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*. Vyd. 1. Brno: ERA, 2004. s. 55. ISBN 80-865-1764-0.

zdí. Nechyběla uzavřená brána, často mající podobu malého domku, který plnil především na menších vesnických hřbitovech funkci márnice.¹⁶⁰

Základním rozdílem mezi židovskými a křesťanskými hřbitovy je ten, že židé dodržovali zásadu nezrušitelnosti hrobů. „*Ostatky zemřelých mají zůstat navždy na tom místě, kde byly pohřbeny (exhumace byla tedy vždy zcela výjimečným jevem)*.“¹⁶¹ Na křesťanských hřbitovech není nic neobvyklého po několika letech hrob otevřít a na stejném místě pohřbít dalšího člověka. Zajímavostí je, že pohřeb měl být proveden co nejdříve po smrti, nejlépe v ten samý den. Pokud se pohřeb odložil, tělo bylo uloženo v márnici, kde členové pohřebního bratrstva nad mrtvým bděli až do dne pohřbu.¹⁶² Typické bylo při návštěvě hřbitova pokládat na náhrobek jako upomínku malé kamínky.¹⁶³

Hřbitovy byly často zvětšovány nebo zakládány nové. Když nebylo možné postavit nový hřbitov či starý hřbitov rozšířit, navezla se nová vrstva půdy. Náhrobky se ze spodní vrstvy daly vedle nových, nebo byly vyskládány na okraj hřbitova či nejčastěji byly položeny na místo pohřbu a byly zasypány. V čele hrobu stál náhrobek – maceva, jehož funkcemi bylo chránit a označovat místo pohřbu. Často je také náhrobek jediný důkaz o existenci židovské komunity a slouží tedy jako písemný pramen.¹⁶⁴ Na našem území existovaly dva typy židovských náhrobků. Nejběžnější byly obvyklé deskové náhrobní kameny zapuštěnými kolmo do země – stéla. Stély bývaly nejčastěji kamenné, výjimečně dřevěné. Jejich tvar se během staletí měnil. Vzácnějším druhem náhrobku je tumba – připomínající sarkofág.

Na židovských náhrobech se vyskytují plastické reliéfní znaky se symbolickým významem. Nejčastějšími jsou žehnající ruce na hrobech kohanitů¹⁶⁵, konvice s mísou na hrobech levitů¹⁶⁶, vinný hrozen symbolizující plodnost a moudrost, pokladnička symbolizující dobročinnost, znamení symbolizující zaměstnání zemřelého

¹⁶⁰ EHL, Petr, Arno PAŘÍK a Jiří FIEDLER. *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1991. s. 5-6. ISBN 80-851-9210-1.

¹⁶¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 34. ISBN 80-900-8951-8.

¹⁶² EHL, Petr, Arno PAŘÍK a Jiří FIEDLER. *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1991. s. 7. ISBN 80-851-9210-1.

¹⁶³ VEČEŘOVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Olympia, 2009. s. 9. ISBN 978-80-7376-142-4.

¹⁶⁴ EHL, Petr, Arno PAŘÍK a Jiří FIEDLER. *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1991. s. 8-10. ISBN 80-851-9210-1.

¹⁶⁵ Kohanité byli údajní potomci starožidovských duchovních – kohenu.

¹⁶⁶ Levité byli příslušníci židovského kmene Levi určení ku pomoci kněžím, později k střežení chrámu.

(nůžky, kniha apod.) či zvířata symbolizující jméno zemřelého (lev, jelen apod.)¹⁶⁷ Nápisy na náhrobcích jsou nejčastěji psány hebrejštinou. Až od poloviny 19. století se začaly objevovat nápisy hebrejsko-německé a později hebrejsko-české. Mnoho novějších náhrobků má už nápisy jen české nebo německé.¹⁶⁸

5.3 Hmotné židovské památky na území Pacovska

5.3.1 Pacov (Patzau)

Mezi náměstím Svobody a Hronovou ulicí jihozápadně od náměstí byla na počátku 19. století postavena synagoga. Po požáru v roce 1933 byla znovu přestavěna. K bohoslužebným obřadům sloužila do druhé světové války. Od roku 1956 až do současnosti slouží tato budova jako skladiště. Bohužel se nepředpokládá, že by židovská synagoga byla zrekonstruována a otevřena veřejnosti.

Židovský hřbitov v Pacově byl pravděpodobně založen roku 1680. Užíván byl stejně jako synagoga do počátku druhé světové války. Nejstarší náhrobní kameny pochází z první poloviny 18. století. Na hřbitově se dochovalo přibližně 300 náhrobků. Nachází se zde i památník se jmény osob, které byly zabity nacisty.¹⁶⁹ Mezi lety 1920-1925 byl židovský hřbitov rozšířen.¹⁷⁰ Na začátku 90. let 20. století byl hřbitov velmi zarostlý, ohradní zeď byla poškozena, obřadní síň se bořila a část hřbitova se podmáčela. V letech 1999-2000 bylo provedeno odvodnění a oprava ohradní zdi. O rok později byla zahájena oprava obřadní síně s hebrejskými nápisy, kde se nyní nachází malá expozice o dějinách židů na Pacovsku. Na židovském hřbitově v Pacově se provádí drobné úpravy nepřetržitě. Uvažuje se i o opravě poškozených náhrobků.¹⁷¹ Hřbitov je volně přístupný veřejnosti. Do obřadní síně se může veřejnost podívat po propůjčení klíčů na informačním centru v Pacově.

5.3.2 Lukavec (Lukawitz)

Synagoga v Lukavci vznikla na počátku 19. století. O existenci lukavecké modlitebny či synagogy dříve neexistují žádné informace. Synagoga byla kvůli svému

¹⁶⁷ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 34-37. ISBN 80-900-8951-8.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 37.

¹⁶⁹ ROZKOŠNÁ, Blanka a Pavel JAKUBEC. *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*. Vyd. 1. Brno: ERA, 2004. s. 286-287. ISBN 80-865-1764-0.

¹⁷⁰ BALOUNOVÁ, Dana a kol. *Pacov: Od historie k současnosti*. Pacov: Městský úřad, 1997. s. 34-35. ISBN 80-238-0266-6.

¹⁷¹ Pacov. *Židovské památky Čech, Moravy a Slezska* [online]. 2000 [cit. 2015-03-25]. Dostupné z: <http://www.pamatky.kehilaprag.cz/hledani/pacov>.

špatnému stavu v letech 1952-1954 zbořena. Materiál ze zbořené synagogy byl využit ke stavbě mateřské školy.¹⁷²

Židovský hřbitov se nachází v severní části obce mezi zahradami. Kdy byl tento hřbitov založen, není známé. V záznamu z roku 1724 je již existence židovského hřbitova doložena. Nejstarší dochovaný čitelný náhrobek je z roku 1725. Celkový počet náhrobků na hřbitově v Lukavci se pohybuje okolo 100. V severní části hřbitova je vidět půdní schod, který dělí hřbitov na dvě části. Část, která je položená níže, byla pravděpodobně k hřbitovu připojena až později. Poslední pohřeb se na židovském hřbitově v Lukavci konal v roce 1935. Hřbitov je veřejně přístupný, ale nenachází se na místě, které by bylo na první pohled vidět.¹⁷³

5.3.3 Košetice (Koschetitz)

Židovská synagoga v Košeticích byla postavena v první polovině 19. století. Jednalo se o jednopatrovou dřevěnou budovu umístěnou vedle staré pošty. V roce 1908 tato synagoga shořela. Příčinou požáru byla velká letní bouře. Jelikož byla synagoga postavená ze dřeva, shořela velmi rychle.

Židovský hřbitov se nachází asi 1,5 km jihovýchodně od obce Košetice. Založen byl v roce 1711. Na hřbitově se dochovalo asi 150 náhrobků. Poslední pohřeb se zde konal v roce 1932. Márnice, která na pozemku hřbitova dříve stála, se zřítily. Od roku 2000 je hřbitov pravidelně rekonstruován.¹⁷⁴ Tento hřbitov je poměrně složité najít, nachází se na kopci v lese.

5.3.4 Hořepník (Horshepnik)

Kromě židovského hřbitova stála v Hořepníku i židovská synagoga. Postavena byla v roce 1800 a používaná byla do roku 1928. V letech 1938-1939 byla kvůli špatnému stavu zbořena.¹⁷⁵

Hřbitov se nachází na východním břehu Trnávky. Pravděpodobně byl založen na počátku 17. století, rozšířen byl v druhé polovině 19. století. Nejstarší dochovaný

¹⁷² MARTÍNEK, Zdeněk a kol. *Lukavec v proměnách století: od historie k současnosti*. Vyd. 1. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 2002. S 165-169. ISBN 80-863-9106-X.

¹⁷³ EHL, Petr, Arno PAŘÍK a Jiří FIEDLER. *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1991. s. 161. ISBN 80-851-9210-1.

¹⁷⁴ ROZKOŠNÁ, Blanka a Pavel JAKUBEC. *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*, Vyd. 1 Brno: ERA, 2004. s. 205. ISBN 80-865-1764-0.

¹⁷⁵ VEČEŘOVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Olympia, 2009. s. 68-69. ISBN 978-80-7376-142-4.

náhrobek pochází z roku 1649. Celkem se dochovalo přibližně 300 náhrobků. Na židovském hřbitově v Hořepníku se pohřby konaly do roku 1940. Zajímavostí je vyvýšenina uprostřed hřbitova vzniklá pravděpodobně navrstvením hrobů.¹⁷⁶ Židovský hřbitov nacházející se v ulici V Palestině je volně přístupný pro veřejnost.

5.3.5 Nová Cerekev (Neu-Zerekwe)

Židovská synagoga byla v Nové Cerekvi postavena před rokem 1855. Na jejím místě pravděpodobně stála dříve menší synagoga. Do roku 1990 sloužila synagoga jako skladiště a nebyla nikým udržována. V roce 1997 budovu koupila Židovská obec v Praze. Správcem synagogy a obou židovských hřbitovů se stal pan Ladislav Hodík. Především díky správcovství pana Hodíka a projektu 10 hvězd byla tato židovská synagoga v letech 2010-2014 opravena a slouží jako výstavní sál pro veřejnost. V každém z deseti měst, které se staly součástí tohoto projektu, jsou nainstalovány tematické expozice. V Nové Cerekvi je expozice s názvem „Architektura synagog v českých zemích“. Kromě stále expozice by tato synagoga měla sloužit k různým koncertům, jiným výstavám a také k předávání vysvědčení žáků tamní školy.¹⁷⁷

Hřbitov se nachází na severovýchodním okraji obce a dělí se na dvě části – starý hřbitov a nový hřbitov. Starý hřbitov byl založen na konci 17. století. Dochovalo se na něm 137 náhrobků.¹⁷⁸ Nejstarší dochovaný čitelný náhrobek pochází z roku 1692. Nový hřbitov byl založen v roce 1866 a dochovalo se na něm přibližně 270 náhrobků. Pohřby se zde konaly do 2. světové války. Pohřben je zde například i známý architekt Arnošt Justitz. Kromě synagogy proběhly v roce 2001 také opravy hřbitovů. Na obou hřbitovech došlo ke znovupostavení a zrekonstruování několika stovek pomníků. O rok později byla opravena i márnice. Ta jediná však veřejnosti není otevřena.¹⁷⁹

V roce 2013 Židovská obec v Praze provedla průzkum židovského hřbitova v Nové Cerekvi. Na základě tohoto průzkumu byla sepsána i kniha „Even zikaron:

¹⁷⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 71. ISBN 80-900-8951-8.

¹⁷⁷ O projektu. *10 hvězd* [online]. 2015 [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: <http://10hvezd.cz/o-projektu>.

¹⁷⁸ VEČEŘOVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Olympia, 2009. s. 79. ISBN 978-80-7376-142-4.

¹⁷⁹ EHL, Petr, Arno PAŘÍK a Jiří FIEDLER. *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1991. s. 163. ISBN 80-851-9210-1.

paměť židovských náhrobních kamenů - Nová Cerekev“. Kniha obsahuje především fotografie jednotlivých náhrobků s kratšími popisky.¹⁸⁰

¹⁸⁰ STEINOVÁ, Iva. *Even zikaron: paměť židovských náhrobních kamenů - Nová Cerekev*. Nová Cerekev: Městys Nová Cerekev, 2014. 35 s. ISBN 978-80-260-5977-6.

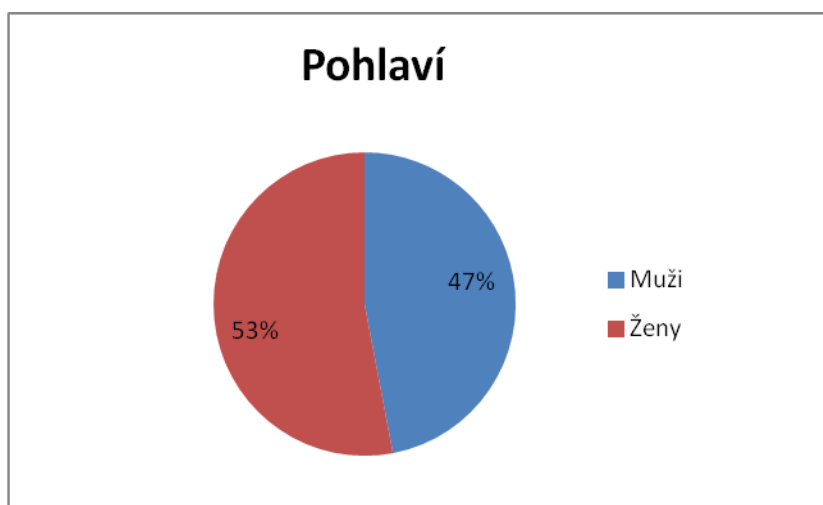
6 Dotazníkové šetření

V praktické části své bakalářské práce jsem provedla kvantitativní výzkum. Zvolila jsem dotazníkové šetření, které jsem provedla ve městě Pacov. Celkem jsem se dotazovala 100 obyvatel žijících v Pacově a blízkém okolí.

Dotazník obsahuje 15 otázek, z nichž 4 jsou otázky týkající se věku, bydliště apod. V dotazníku jsem použila tři typy otázek – otázky otevřené, polootevřené i uzavřené. 9 z otázek bylo uzavřených (např. „*Zajímáte se o historii židovství? – ano či ne*“), 3 otázky byly polootevřené (např. „*Navštívil/navštívila jste některou z židovských památek na Pacovsku? – ano či ne, Kterou?*“) a 3 otázky byly otevřené (např. „*Znáte nějakou nově zrekonstruovanou židovskou památku v okolí Vašeho bydliště? Prosím uveďte.*“).

Všechny otázky jsem vyhodnotila do grafů, popř. tabulek. Ke každé jsem napsala krátký popis shrnující graf či tabulku.

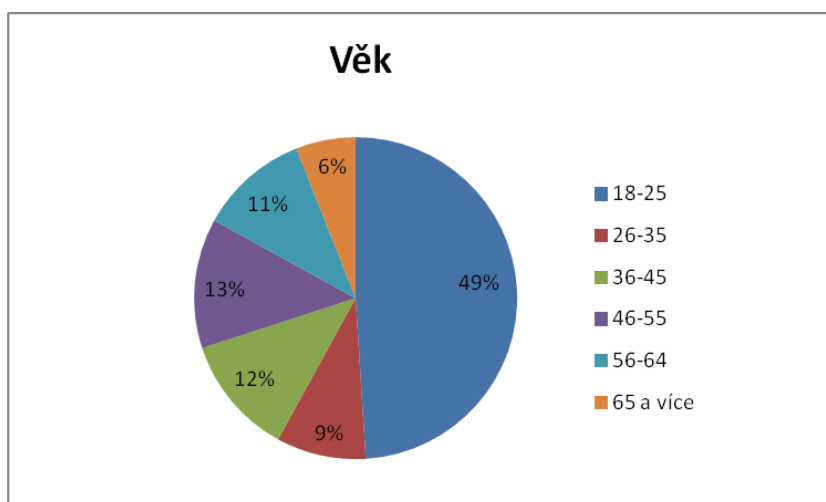
Graf 1: Pohlaví

Zdroj: Autor práce

Výzkumný vzorek se skládal ze 47% mužů a 53% žen.

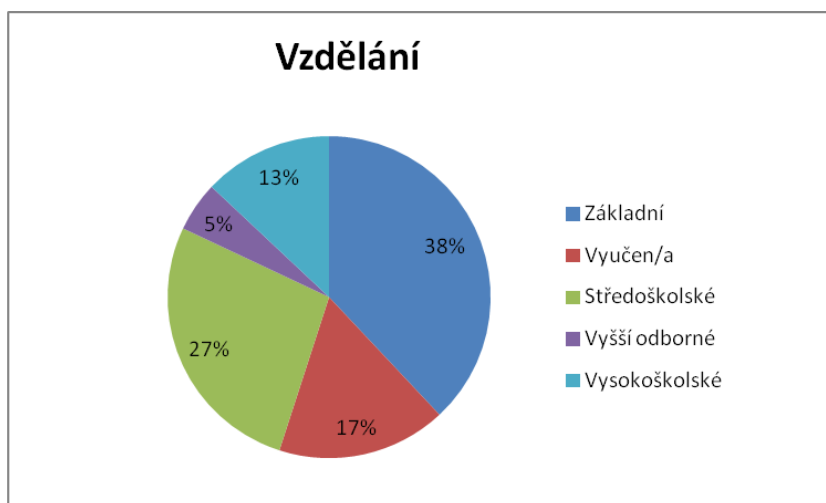
Graf 2: Věk

Zdroj: Autor práce

Z grafu 2 vyplývá, že necelá polovina dotazovaných se skládá z mladých lidí ve věku 18-25 let. Většinou se jednalo o středoškolské a vysokoškolské studenty. Díky tomu jsem mohla zjistit, zda má dnešní mládež přehled nebo zájem o historii židovství.

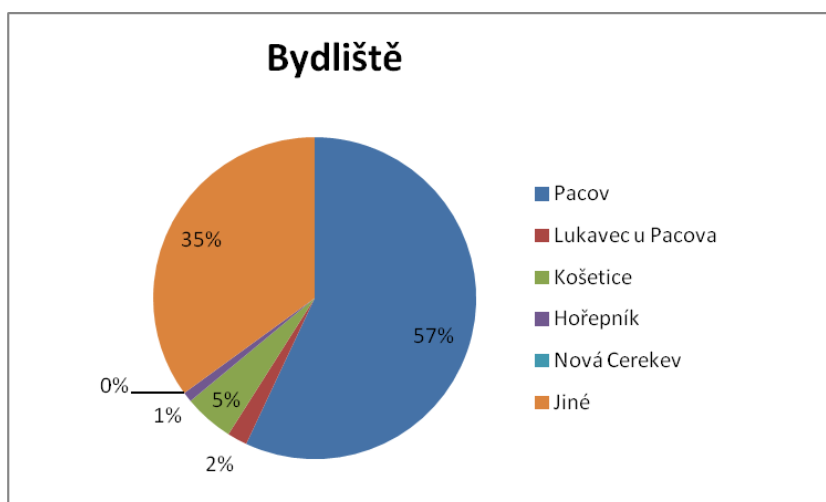
Graf 3: Vzdělání

Zdroj: Autor práce

Více jak třetina dotazovaných byla skupina právě studující střední školu. Proto má velká část dotazovaných zatím jen základní vzdělání. Další velkou skupinou tvoří vysokoškolští studenti zatím s dokončeným středoškolským vzděláním.

Graf 4: Bydliště

Zdroj: Autor práce

Z grafu lze vyčíst, že více jak polovina respondentů je tvořena místními obyvateli Pacova. Přibližně jedna třetina pochází z jiného městečka či vesnice poblíž Pacova.

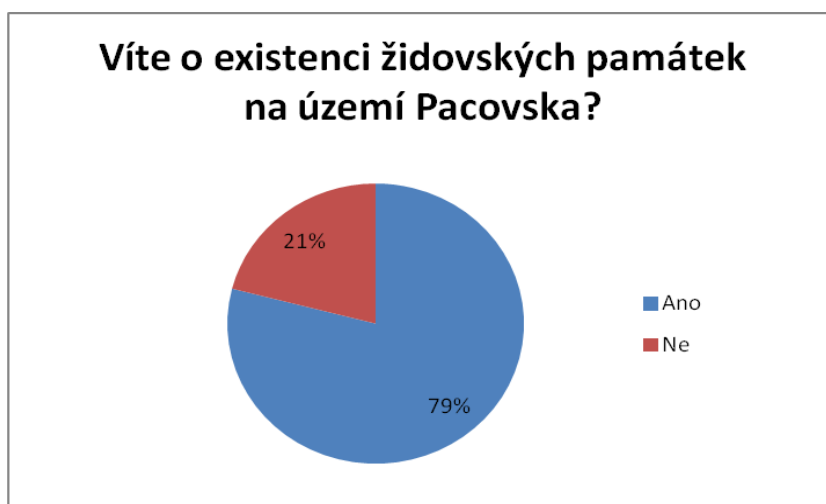
Graf 5: Zajímáte se o historii židovství?

Zdroj: Autor práce

Myslím si, že je škoda, že se více jak polovina respondentů o historii židovství vůbec nezajímá. Na druhou stranu mohl být nezájem o historii židovství mnohem větší. Bylo by dobré, aby se lidem informace o židovství dostali do podvědomí více.

Graf 6: Víte o existenci židovských památek na území Pacovska?

Zdroj: Autor práce

Součástí otázky číslo 2 bylo vyjmenování všech židovských památek z Pacovska, které respondenti znají. Nejčastější odpovědí byl židovský hřbitov v Pacově a překvapivě také židovská synagoga v Pacově. Židovská synagoga v Pacově je zastrčená neudržovaná budova sloužící jako skladiště (viz Tabulka 1).

Tabulka 1: Židovské památky, které respondenti znají

Židovské památky, které respondenti znají	Počet
Židovská synagoga v Nové Cerekvi	15
Židovský hřbitov v Pacově	76
Židovská synagoga v Pacově	29
Židovský hřbitov v Hořepníku	5
Židovský hřbitov v Lukavci	5
Židovský hřbitov Košetických	3

Zdroj: Autor práce

Tabulka 2: Jak či kde jste se o židovských památkách dozvěděl/dozvěděla?

Jak či kde jste se o židovských památkách dozvěděl/dozvěděla?	Počet
Z vyprávění	11
Z internetu	2
Ve škole	26
Od kamarádů	8
Od rodičů či prarodičů	24
Z novin, časopisů	6

Zdroj: Autor práce

Prostřednictvím třetí otázky jsem chtěla zjistit, odkud se dotazovaní dozvěděli o židovských památkách. Nejčastější odpověď byla, že informováni byli ve škole či od svých rodičů a prarodičů. Překvapivé bylo, že v dnešní době internetu a moderních technik odpověď „z internetu“ uvedli pouze dva dotazovaní.

Graf 7: Navštívil/navštívila jste některou židovskou památku na Pacovsku?

Zdroj: Autor práce

Na grafu 7 lze vidět, že téměř polovina dotazovaných navštívila alespoň jednu konkrétní židovskou památku na Pacovsku (viz Tabulka 3).

Tabulka 3: Kterou židovskou památku na Pacovsku jste navštívili?

Kterou židovskou památku na Pacovsku jste navštívili?	Počet
Židovská synagoga v Nové Cerekvi	5
Židovský hřbitov v Pacově	41
Židovská synagoga v Pacově	13
Židovský hřbitov v Hořepníku	3
Židovský hřbitov v Lukavci	2
Židovský hřbitov Košetických	5
Židovský hřbitov v Nové Cerekvi	1

Zdroj: Autor práce

Z této tabulky a grafu můžeme vyčíst, že kromě 8 lidí, každý, kdo navštívil nějakou židovskou památku na Pacovsku, navštívil židovský hřbitov. Zatímco židovskou synagogu v Nové Cerekvi navštívilo 5 lidí, židovský hřbitov, který se synagogou téměř sousedí, navštívil pouze jeden člověk.

Graf 8: Zajímáte se při návštěvě památek o jejich původ?

Zdroj: Autor práce

Velmi pozitivní je, že 65% z dotazovaných má při návštěvě památek zájem o jejich původ.

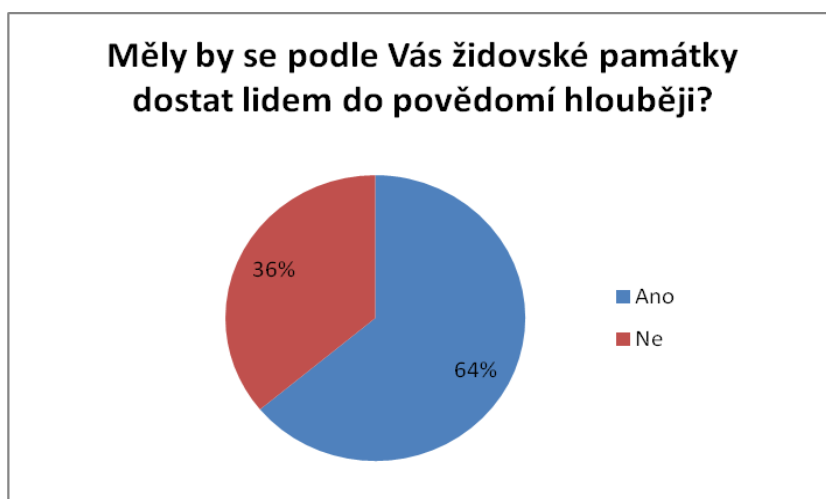
Graf 9: Myslíte si, že by se mělo o památky, především o židovské, více pečovat?

Zdroj: Autor práce

Se zlepšením péče o památky, v tomto případě hlavně o židovské, souhlasilo 78% dotazovaných. Myslím, že židovské památky jsou méně navštěvované právě, protože nejsou moc udržované či rekonstruované. Příkladem je právě zchátralá židovská synagoga v Pacově. Věřím tomu, že kdyby se židovská synagoga opravila a zpřístupnila veřejnosti, navštívilo by ji mnoho místních i návštěvníků města.

Graf 10: Měly by se podle Vás židovské památky dostat lidem do povědomí hlouběji?

Zdroj: Autor práce

64% dotazovaných si myslí, že by lidé měli o židovských památkách vědět více. Mnoho z nich uvedlo velmi zajímavé návrhy, jak postupovat (viz tabulka 4).

Tabulka 4: Napište své návrhy, jak by se mělo postupovat

Napište své návrhy, jak by se mělo postupovat	Počet
Besedy a přednášky	14
Výuka na školách	13
Více informací v médiích	12
Rekonstrukce památek	7
Informační letáčky	6
Tematické výstavy	4
Připomínkové akce např. Týden židovské kultury	5

Zdroj: Autor práce

Tabulka 5: Znáte nějakou nově zrekonstruovanou židovskou památku v okolí Vašeho bydliště?

Znáte nějakou nově zrekonstruovanou židovskou památku v okolí Vašeho bydliště?	Počet
Židovská synagóga v Nové Cerekvi	26
Židovský hřbitov v Košetících	2
Židovský hřbitov v Pacově	7
Neznám	66

Zdroj: Autor práce

Otázkou číslo 8 jsem chtěla především zjistit, kolik lidí ví o nově opravené synagóze v Nové Cerekvi. Synagóga byla opravena v letech 2010-2014. Mile mě překvapilo, že 7 lidí uvedlo židovský hřbitov v Pacově, na kterém opravy nejsou tak značné.

Tabulka 6: Znáte nějaké židovské svátky?

Znáte nějaké židovské svátky?	Počet
Chanuka	35
Šabat	16
Jom kipur	5
Pesach	8
Roš ha-šana	5
Purim	1
Neznám	51

Zdroj: Autor práce

Přibližně polovina dotazovaných vůbec nemá zdání o žádném židovském svátku. Na druhou stranu mnoho z těch, kteří odpověděli, že židovský svátek znají, uvedlo i více příkladů. Vyskytovalo se i pár chybných odpovědí, které do židovských svátků nepatří. Příkladem byl islámský svátek Ramadán, který uvedli 4 lidé.

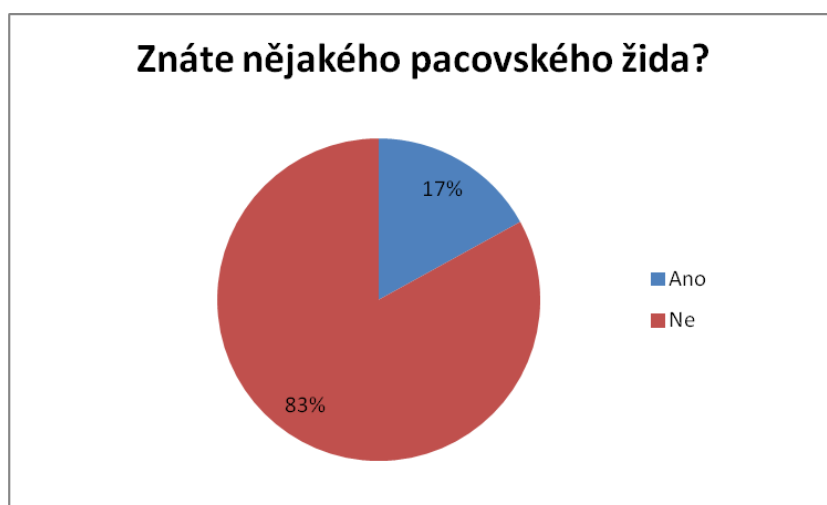
Graf 11: Slyšeli jste o kuchařské specialitě Macesu?

Zdroj: Autor práce

Přestože židovská obec v Pacově byla proslulá díky výrobě velikonočních macesů, tak pouze 17% z dotazovaných ví, co maces znamená.

Graf 12: Znáte nějakého pacovského žida?

Zdroj: Autor práce

17% zná nějakého pacovského žida, ale jen někteří uvedli konkrétní jméno (viz tabulka 7). Pravděpodobně si nebyli jistí správnou odpovědí, a tak raději neuváděli jméno. Naopak někteří z nich uvedli dokonce i více jmen pacovských židů.

Tabulka 7: Znáte nějakého pacovského žida?

Znáte nějakého pacovského žida?	Počet
Weiner	4
Pachner	3
Lustig	1
Kohnová	1
Meller	2
Lederer	2

Zdroj: Autor práce

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, jak se židovství uchovalo v paměti lidí, a to především v paměti obyvatel na Pacovsku. Prostřednictvím dotazníkového šetření jsem získala náhled do povědomí obyvatel Pacova a okolních měst a vesnic. Díky tomu, že 49% z dotazovaných byli lidé mladší než 26 let, jsem mohla posoudit, zda mají mladší lidé a moji vrstevníci o historii židovství přehled a zájem. Z výsledků zkoumání jsem zjistila, že tito mladí dotazovaní mají poměrně vysoký zájem o získání více informací o tomto tématu. Rádi by se věnovali této otázce více i během výuky na školách. Co se týče jejich informovanosti, nedá se říci, že by byla ve srovnání se staršími obyvateli převratně kritická.

Před provedením výzkumu jsem se obávala, že informovanost místních obyvatel o židovství a především o židovských památkách na Pacovsku bude téměř nulová. Nakonec jsem byla mile překvapena. Většina z respondentů zná alespoň jednu židovskou památku dochovanou v této oblasti, mnoho z nich dokáže uvést alespoň jeden židovský svátek. A především je zde mnoho občanů, kteří by chtěli, aby se o těchto památkách více mluvilo, aby byly zrekonstruovány, více zpřístupněny veřejnosti atd. Myslím si, že mnoho nápadů na podporu informovanosti o židovských památkách by zde bylo efektivní provést. Příkladem jsou informační letáčky, které nejsou extrémně nákladné, ale naopak jsou dostatečně účinné. Samotné město Pacov nabízí několik informačních letáčků o historii Pacova či turistických výletech. Proč by nemohl existovat i letáček týkající se historie židovství na Pacovsku? Během posledních měsíců se přímo v Pacově konaly dvě přednášky vracující se k historii židů v Pacově. Vzhledem k tomu, že návštěvnost těchto přednášek byla vysoká, mělo by město organizovat podobné akce častěji. Město Pacov také každý měsíc vydává kulturní a informační zpravodaj *Z mého kraje*, ve kterém by mohly být zveřejňovány články s místní židovskou tematikou.

Troufám si říci, že každý kdo navštívil zrekonstruovanou synagógu v Nové Cerekvi, si říká, že je škoda, že např. synagóga v Pacově je v tak zchátralém stavu. Většina obyvatel Pacova a okolních vesnic ví, že v Pacově židovská synagóga stojí, ale málokdo ví, na jakém místě. Kvůli špatnému stavu této budovy si často lidé ani neuvědomují, že se jedná o synagógu. Podle mě je škoda, že se neklade větší důraz na její rekonstrukci, obnovení a zpřístupnění veřejnosti.

Stojí za to vynaložit sílu a mnoho finančních prostředků na obnovu a ochranu těchto památek? Dle mého názoru stačí jen chtít... Jde o to, zda Česká republika a její obyvatelé chtějí bojovat o zachování památky našich dřívějších židovských spoluobčanů. I židé byli a jsou lidské bytosti, stejné jako kdokoliv jiný. Stejně jako se snažíme zachovávat nežidovské památky, zaslouží si to i památky židovské.

Seznam použité literatury a zdrojů

Prameny

Archiv autora, Zápisky pamětníka pana Jaroslava Zoubka propůjčeny dne 12. 12. 2014.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Fond okresní úřad Pelhřimov, Evidence židů – hlášení změn (1939-1944).

Státní okresní archiv Pelhřimov, Fond okresní úřad Pelhřimov, Seznamy židovských obchodů abecedně podle obcí (1939).

Státní okresní archiv Pelhřimov, Fond okresní úřad Pelhřimov, Synagoga (1935).

Literatura

BALOUNOVÁ, Dana a kol. *Pacov: Od historie k současnosti*. Pacov: Městský úřad, 1997. 142 s. ISBN 80-238-0266-6.

BARKER, Chris. *Slovník kulturních studií*. Vyd. 1. Překlad Irena Reifová, Kateřina Gillárová, Michal Pospíšil. Praha: Portál, 2006. 206 s. ISBN 80-736-7099-2.

BERGEROVÁ, Natália. *Na křižovatce kultur: historie československých Židů*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1992. 221 s. ISBN 80-204-0305-1.

BRENNER, Michael. *Malé dějiny Židů*. Vyd. 1. Překlad Zlata Kufnerová. Praha: Paseka, 2014. 351 s. ISBN 978-807-4324-437.

EHL, Petr, Arno PAŘÍK a Jiří FIEDLER. *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1991. 173 s. ISBN 80-851-9210-1.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, 200 s. ISBN 80-900-8951-8.

FRANKOVÁ Ludmila a kol. *Protifašistické hnutí, okupace a osvobození na Pelhřimovsku. 1933-1945: tematický katalog písemností z okresního archivu, vydaný k 40. výročí osvobození Československa Rudou armádou*. Pelhřimov, 1985. 258 s.

- HAMAR, Eleonóra. *Vyprávěná židovství: o narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 243 s. ISBN 978-807-4190-049.
- HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Překlad Hana Linhartová. Olomouc: Votobia, 1997. 224 s. ISBN 80-719-8181-8.
- HROCHOVÁ, Věra a Miroslav HROCH. *Křižáci ve svaté zemi*. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 1996. s. 20-119. ISBN 80-204-0621-2.
- LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Vyd. 1. Překlad Irena Kozelská. Praha: Argo, 2007. 264 s. ISBN 978-807-2038-626.
- LHOTA, Jindřich. *Pacov, mé město*. Pacov. 2014. 190 s.
- MARTÍNEK, Zdeněk a kol. *Lukavec v proměnách století: od historie k současnosti*. Vyd. 1. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 2002. 340 s. ISBN 80-863-9106-X.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské hřbitovy na Moravě a ve Slezsku a památková péče o ně*. 1999. Dostupné z: www.chewra.com/keshetnew/soubory/dokumenty/kat/0010500048.doc.
- Košetice - 650 let*. Vyd. 1. Košetice: Obec Košetice, 2002. 107 s. ISBN 80-239-6787-8.
- MEISLISCH, Israel Meir Lau. *Wie Juden leben: Glaube, Alltag, Feste*. Aufl. 4. Gütersloh: Gütersloher Verl.-Haus, 1997. 395 s. ISBN 35-790-2155-9.
- NEWMAN, Ja'akov a Gavri'el SIVAN. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 1992. 285 s. ISBN 80-900895-3-4.
- PAVLÁT, Leo [editor] *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, 2007. 160 s. ISBN 978-808-6889-597.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-33-1.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.

RIEGL, Dušan. *Zvyky, obyčeje a židovská tradice*. In: Sborníková řada Židé a Morava XI. Kroměříž, 2004. s. 187-192. ISBN 80-85945-43-6.

RIEGL, Dušan. *Židovská jidiš přísloví*. In: Sborníková řada Židé a Morava VII. Kroměříž, 2000. s. 114-117. ISBN 80-85945-21-5.

RIEGL, Dušan. *Židovské anekdoty a židovská anekdota*. In: Sborníková řada Židé a Morava V. Kroměříž, 1998. s. 93-97. ISBN 80-85945-18-5.

ROZKOŠNÁ, Blanka a Pavel JAKUBEC. *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*. Vyd. 1. Brno: ERA, 2004. 480 s. ISBN 80-865-1764-0.

SCHUBERT, Kurt. *Dějiny Židů*. Vyd. 1. Překlad Petr Kyncl. Praha: NS Svoboda, 2003. 351 s. ISBN 80-205-1036-2.

SOUKUPOVÁ, Blanka. *Židovská identita v českých zemích v moderní době*, in: Identita národnostních menšin a integrace cizinců střední a východní Evropy ve dvaceti letech svobody. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 78-85. ISBN 978-80-7285-138-6.

SOUKUPOVÁ, Blanka. *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Vyd. 1. Bratislava: Zing print, 2005, 284 s., ISBN 80-889-9724-0.

STEINOVÁ Iva. *Even zikaron: paměť židovských náhrobních kamenů*. Nová Cerekev, 2014. 107 s. ISBN: 978-80-260-5977-6.

STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2014. 449 s. ISBN 978-808-7271-872.

SURYNEK, Alois. *Základy sociologického výzkumu*. 1.vyd. Praha: Management Press, 2001, 160 s. ISBN 80-726-1038-4.

TÓTH, Andrej, Lukáš NOVOTNÝ a Michal STEHLÍK. *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938: od státu národního ke státu národnostnímu?*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, 722 s. ISBN 978-808-7258-583

VEČEŘOVÁ, Petra. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Vyd. 1. Praha: Olympia, 2009. 293 s. ISBN 978-80-7376-142-4.

ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích*. 2006. Dostupné z: www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc.

Internetové zdroje

Historie obce Hořepník. *Oficiální web obce Hořepník* [online]. 2013 [cit. 2015-03-16]. Dostupné z: <http://www.horepnik.cz/index.php/historie>.

O projektu. *10 hvězd* [online]. 2015 [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: <http://10hvezd.cz/o-projektu>.

Pacov. *Židovské památky Čech, Moravy a Slezska* [online]. 2000 [cit. 2015-03-25]. Dostupné z: <http://www.pamatky.kehilaprag.cz/hledani/pacov>.

Sociální projekt. *Fond budoucnosti* [online]. 2015 [cit. 2015-02-18]. Dostupné z: <http://www.fondbudoucnosti.cz/obeti-nacismu/socialni-projekt/>

Synagoga Nová Cerekev. In: *Nová Cerekev* [online]. 2000 [cit. 2015-02-22]. Dostupné z: <http://www.novacerekev.cz/synagoga-v-nove-cerekvi/ds-3857/p1=6023>.

Židovský hřbitov Hořepník. *Atlas Česka* [online]. 2007 [cit. 2015-03-16]. Dostupné z: <http://www.atlasceska.cz/kraj-vysocina/zidovsky-hrbitov-horepnik/>.

Seznam grafů

Graf 1: Pohlaví.....	49
Graf 2: Věk	50
Graf 3: Vzdělání.....	50
Graf 4: Bydliště.....	51
Graf 5: Zajímáte se o historii židovství?.....	51
Graf 6: Víte o existenci židovských památek na území Pacovska?.....	52
Graf 7: Navštívil/navštívila jste některou židovskou památku na Pacovsku?	53
Graf 8: Zajímáte se při návštěvě památek o jejich původ?.....	54
Graf 9: Myslíte si, že by se mělo o památky, především o židovské, více pečovat?.....	54
Graf 10: Měly by se podle Vás židovské památky dostat lidem do povědomí hlouběji?	55
Graf 11: Slyšeli jste o kuchařské specialitě Macesu?	56
Graf 12: Znáte nějakého pacovského žida?	57

Seznam tabulek

Tabulka 1: Židovské památky, které respondenti znají	52
Tabulka 2: Jak či kde jste se o židovských památkách dozvěděl/dozvěděla?	52
Tabulka 3: Kterou židovskou památku na Pacovsku jste navštívili?.....	53
Tabulka 4: Napište své návrhy, jak by se mělo postupovat.....	55
Tabulka 5: Znáte nějakou nově zrekonstruovanou židovskou památku v okolí Vašeho bydliště?	55
Tabulka 6: Znáte nějaké židovské svátky?	56

Přílohy

1. Fotodokumentace židovských památek na Pacovsku
2. Dotazník pro obyvatele Pacovska

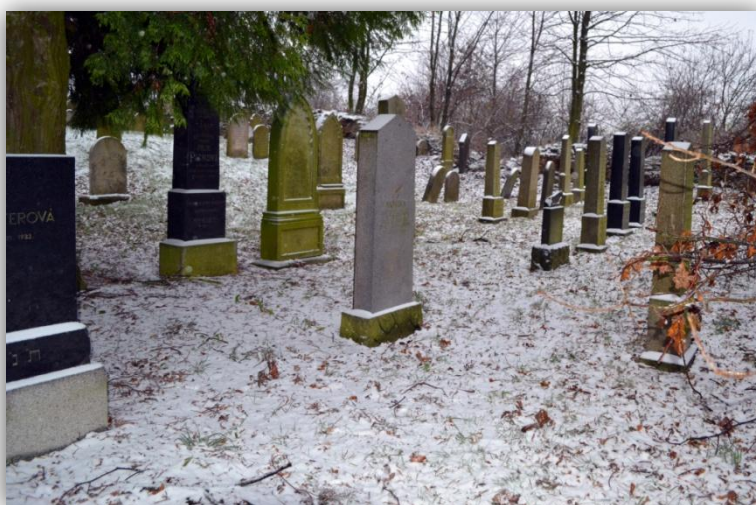
Příloha 1

Obrázek 1 Židovská synagóga v Pacově
Zdroj: Archiv autora

Obrázek 2 Márnice na židovském hřbitově v Pacově
Zdroj: Archiv autora

Obrázek 3 Židovský hřbitov v Lukavci
Zdroj: Archiv autora

Obrázek 4 Židovský hřbitov v Košetících
Zdroj: Archiv autora

Obrázek 5 Židovský hřbitov v Hořepníku
Zdroj: Archiv autora

Obrázek 6 Židovský hřbitov v Nové Cerekvi
Zdroj: Archiv autora

Obrázek 7 Židovská synagoga v Nové Cerekvi před rekonstrukcí
Zdroj: Archiv městyse Nová Cerekev

Obrázek 8 Židovská synagoga v Nové Cerekvi po rekonstrukci
Zdroj: Archiv autora

Obrázek 9 Zrekonstruovaná židovská synagoga v Nové Cerekvi interiér
Zdroj: Archiv autora

Příloha 2

Dobrý den,

jmenuji se Veronika Holíková a jsem studentkou Evropských teritoriálních studií na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. V rámci svého studia zpracovávám bakalářskou práci na téma „Paměť židovství ve veřejném prostoru na příkladu Pacovska“. Součástí mé bakalářské práce je dotazníkové šetření, proto bych Vás touto cestou chtěla poprosit o vyplnění níže uvedených otázek. Vaše odpovědi mi pomohou získat přehled o tom, jaké informace o židovství mají nyní obyvatelé Pacovska.

Předem moc děkuji za Vaše odpovědi.

1. Zajímáte se o historii židovství?

a) ano

b) ne

2. Víte o existenci židovských památek na území Pacovska? Pokud ano, vyjmenujte památky, které znáte.

a) ano

b) ne (přejděte na otázku číslo 5)

Židovské památky, které znám:

3. Jak či kde jste se o židovských památkách na Pacovsku dozvěděl/dozvěděla?

4. Navštívil/navštívila jste některou z židovských památek na Pacovsku? Kterou?

a) ano

b) ne

Navštívená židovská památka na Pacovsku:

5. Zajímáte se při návštěvě památek o jejich původ?

a) ano

b) ne

6. Myslíte si, že by se mělo o památky, především o židovské, více pečovat?

- a) ano
- b) ne

7. Měly by se podle Vás židovské památky dostat lidem do povědomí hlouběji? Při odpovědi ano, napište své návrhy, jak by se mělo postupovat.

- a) ano
- b) ne

Návrhy:

8. Znáte nějakou nově zrekonstruovanou židovskou památku v okolí Vašeho bydliště? Prosím uveďte.

9. Znáte nějaké židovské svátky?

Prosím uveďte.

10. Slyšeli jste o kuchařské specialitě Macesu?

- a) ano
- b) ne

11. Znáte jméno nějakého pacovského žida?

- a) ano
- b) ne

12. Jakého jste pohlaví?

- a) Muž
- b) Žena

13. Kolik je Vám let?

- a) 18-25
- b) 26-35
- c) 36-45
- d) 46-55
- e) 56-64
- f) 65 a více

14. Jaké je Vaše dosažené vzdělání?

- a) Základní
- b) Vyučen/a
- c) Středoškolské
- d) Vyšší odborné
- e) Vysokoškolské

15. Jaké je Vaše bydliště?

- a) Pacov
- b) Lukavec u Pacova
- c) Košetice
- d) Hořepník
- e) Nová Cerekev
- f) Jiné